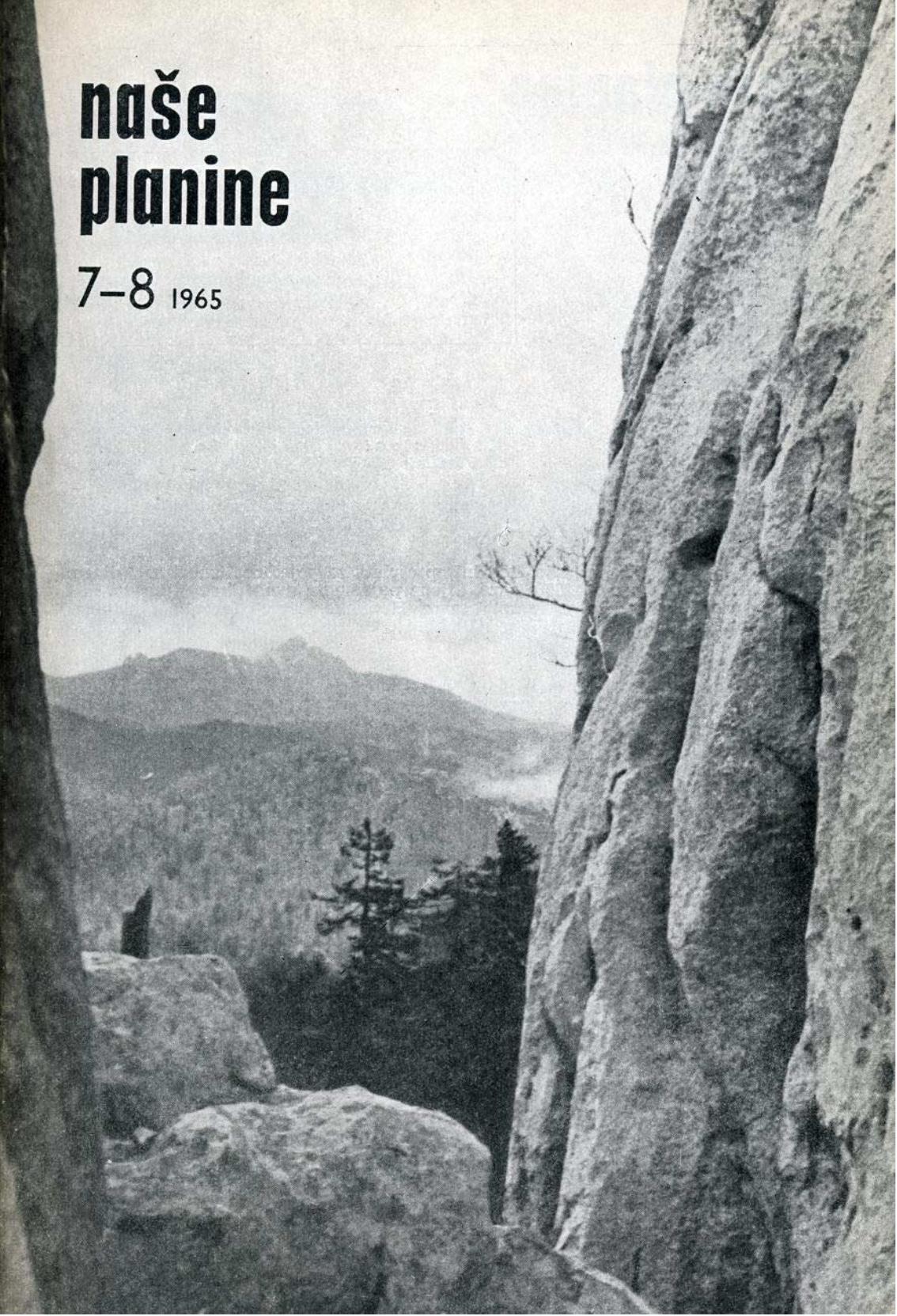

naše planine

7-8 1965

naše planine

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

»The Mountains«
Review of the Alpine Association of Croatia
»Nos Montagnes«
Revue de la Fédération Alpine Croate
»Le nostre Montagne«
Rivista della Federazione Alpina Croata
»Unsere Berge«
Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

Izda v a č: Planinarski savez Hrvatske
Glavni i odgovorni urednik: Dr Željko Poljak,
Zagreb, Cesarčeva 5 II.

R e d a k c i o n i o d b o r : ing. Lota Arh, prof.
dr Vladimir Blašković, prof. Srećko Božićević i
prof. dr Mihajlo Pražić

A d r e s a u r e d n i š t v a : »Naše planine«, Zagreb,
Gajeva 2a, telefon 37-316

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja preplata za pojedince iznosi 1000 dinara,
a za kolektive i ustanove 1200 dinara. Cijena pojedinom dvobroju 200 dinara. Pret-
plate se šalju čekom na Planinarski savez Hrvatske, Zagreb (za »Naše planine«)
na tekući račun 3071-608-231. Tisak: Radionice Grafičkog školskog centra, Zagreb.

GOD. XVII SRPANJ—KOLOVOZ 1965 BR. 7--8
S A D R Ţ A J

Uzeir Beširović: Zelengora — planina sa sedam jezera	145
Petar Lučić-Roki: Bespućima otoka Hvara	153
Blažo Dubljević: U katunima Pive	157
Bosansko-hercegovački akvareli	161
Vlado Oštarić: Jugozapadni greben Kleka	171
Marija Pomper: »Imamo samo pikse«	172
Josip Bačić: Bitovnja—Pogorelica—Vranica	173
Ing. Miroslav Pleško: O solo-penjanju	179
Dr Ivo Veronek: O zaštiti prirode	181
Vlado Oštarić: Jedna pjesma Paula Eluarda	183
Vlado Oštarić: Smerkeov »Alpinistički vodič«	184
Nikola Mihoković: Kiša... kiša...	188
Vijesti	189

UZEIR BEŠIROVIĆ, Sarajevo

Zelengora — planina sa sedam jezera

Zelengoru s pravom nazivaju planinom kontrasta, planinom ljepoticom. Prostire se od Kalinovika do Sutjeske. Njeno prostranstvo iznosi oko 150 kvadratnih kilometara, prostor koji je priroda izdašno obdarila. Iz nepreglednih šuma — gdje se nalazi i Pančićeva omorika — prošaranih pitomim i zelenim pašnjacima, uzdižu se goli, najčešće osamljeni vrhovi, sa strmim, krševitim stranama. Ipak su ovi vrhovi lijepi i romantični — nisu divlji niti surovi kao oni na Prenju ili Čvrsnici. Oni su pitomi i privlačni, a okruženi su oazama punim zelenila, vode i mlađenačkog zanosa. Zelengora ima vode u izobilju i u šumi, i na proplančima, pašnjacima i na sivim kamenjarima. Pored puteva nalazi se toliko izvora, da putnik ne može ožedniti ni u najvećim ljetnim jarama. Mnóstvo bistrih potoka, izvora i potočića raspjevano žubori i klokoće na sve strane ove prostrane planine.

Osobitu ljepotu Zelengori daju kotline, koje kriju njenih sedam jezera, sedam školjki napunjениh vodom, sedam gorskih očiju punih bistre suza-vode.

Najveće i najvisočije je Štirinsko, najdublje Kotlaničko, a najljepše, kako kažu, Crno jezero.

Zanimljivo je da se sva jezera nalaze u jednom nizu i da su međusobno dobro povezana putovima. Crno i Bijelo su si sasvim blizu, Štirinsko i Kotlaničko udaljeno 3—4 kilometra, a jezera na Donjim i Gornjim Barama nepuni sat pješačenja. Jedino je Borilovačko osamljeno, kao da je prognano. Ali, zato njemu pripada počasno, centralno mjesto u ovom planinskom masivu.

— Borilovačko jezero (1450 m) zauzima počasno mjesto u središtu planine. Zatvoreno je visokim grebenima, djelomično okruženo bukovom šumom i bujnim pašnjacima. Ono pruža veličanstvenu sliku kakva se rijetko sreće na našim planinama. Oblika je bubrežastog, dugo je 330, široko 74, a duboko 5 metara. Dno jezera je obrasio šašom i zelenom travom, pa zato voda izgleda modro-zelena. Obale su pješčane i lako pristupačne.

— Crno jezero je jajolikog oblika, dugo je 150, široko 72, a duboko 4 metra. Dno jezera prekriveno je travom, a okolina visokom crnogoričnom šumom, pa uslijed toga voda izgleda crna. Po tome je jezero i dobilo ime.

— Bijelo jezero, najmanje, nepravilnog oblika, dugo je 90, široko 80, a duboko 4 metra. U dnu se nalazi sitni bijeli pjesak, kameni mulj, te se po tome naziva — Bijelo jezero. Crno i Bijelo jezero nalaze se na visini od 1500 metara.

— Štirinsko jezero, najveće i na najvišoj visini (1677 m), dugo je 950, široko 260, a duboko 5 metara.

— Kotlaničko jezero, najdublje, dugo je 400, široko 80, a duboko 6 metara. Liči na kotao, pa mu je otuda i ime.

— Jezero na Donjim Barama ima oblik elipse, dugo je 200, široko 100, a duboko 4 metra. Nalazi se na visini od 1650 metara.

— Jezero na Donjim Barama imaoblik elipse, dugo je 200, široko 140, a duboko 4 metra. Nalazi se na visini od 1550 metara.

Zelengorska jezera snabdijevaju vodom lednici, podzemni izvori i potoci. Njihove vode pripadaju slivu Jadranskog i Crnog mora (preko Neretve i Drine). Dakle, Zelengora je razvođe.

Svi putevi do jezera su markirani. Markacije vode od Tjentišta, Suhe i Kalinovika. Od Miljevine i Gacka, odnosno Lelije, nema markiranih puteva.

Borilovačko jezero je najpristupačnije. Ono je i najbogatije ribom pastrmkom. Ali ni drugih šest jezera ne oskudijeva tom vrstom plemenite ribe. Naime, Ribarski institut Bosne i Hercegovine porobljavao je Zelengorska jezera prije dvije godine, tako da sada u njima ima množina pastrmki.

U neposrednoj blizini, odnosno na lijevoj obali Borilovačkog jezera, nalazi se lijepo uređena lovačka kuća sa petnaestak kreveta. Nekih 500 metara dalje su gospodarske zgrade Poljoprivrednog dobra Gacko, u kojima se također može dobiti smještaj a i mlječni proizvodi. Ovi objekti i lovački dom na Barama su jedina mjesta na Zelengori gdje planinari mogu odsjesti i prenoći.

— O —

Kalinovik ostavismo šćućuren i zbijen između starih vojnih tvrđava Vesca i Gradine. Odvajkada je to mjesto vojničkih kasarni, pa i danas živi tim životom. Ovaj gradić, na visoravni koja razdvaja Treskavicu od Zelengore i Lelije, djeluje zamišljeno, tiho i anemično. Uistinu, takav i jest. Kažu, neko je rekao, »Grad bez rijeke nije grad«! A, takav je, eto, Kalinovik. Uostalom, naša posjeta Kalinoviku je samo usputna, jer naš cilj je Zelengora, planina na dohvat ruke ovog bosanskog gradića.

— O —

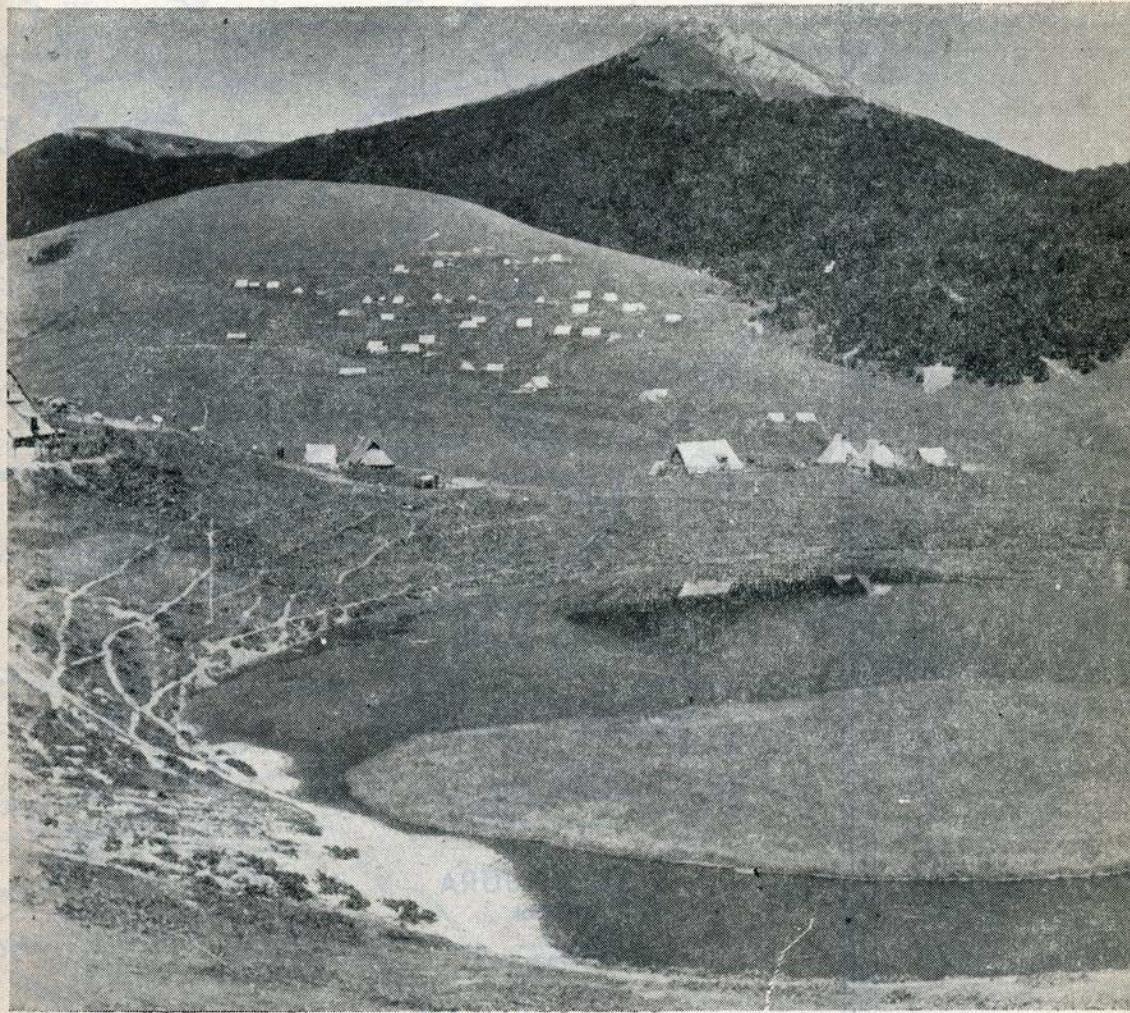
Bijela traka pršnjave uske ceste krivudala je po neravnom Zagorju u pravcu istoka. Zagorje, ta prostrana visoravan, nekadašnje sjedište bogatih i čuvenih begova Čengića, često se spominje u junačkim

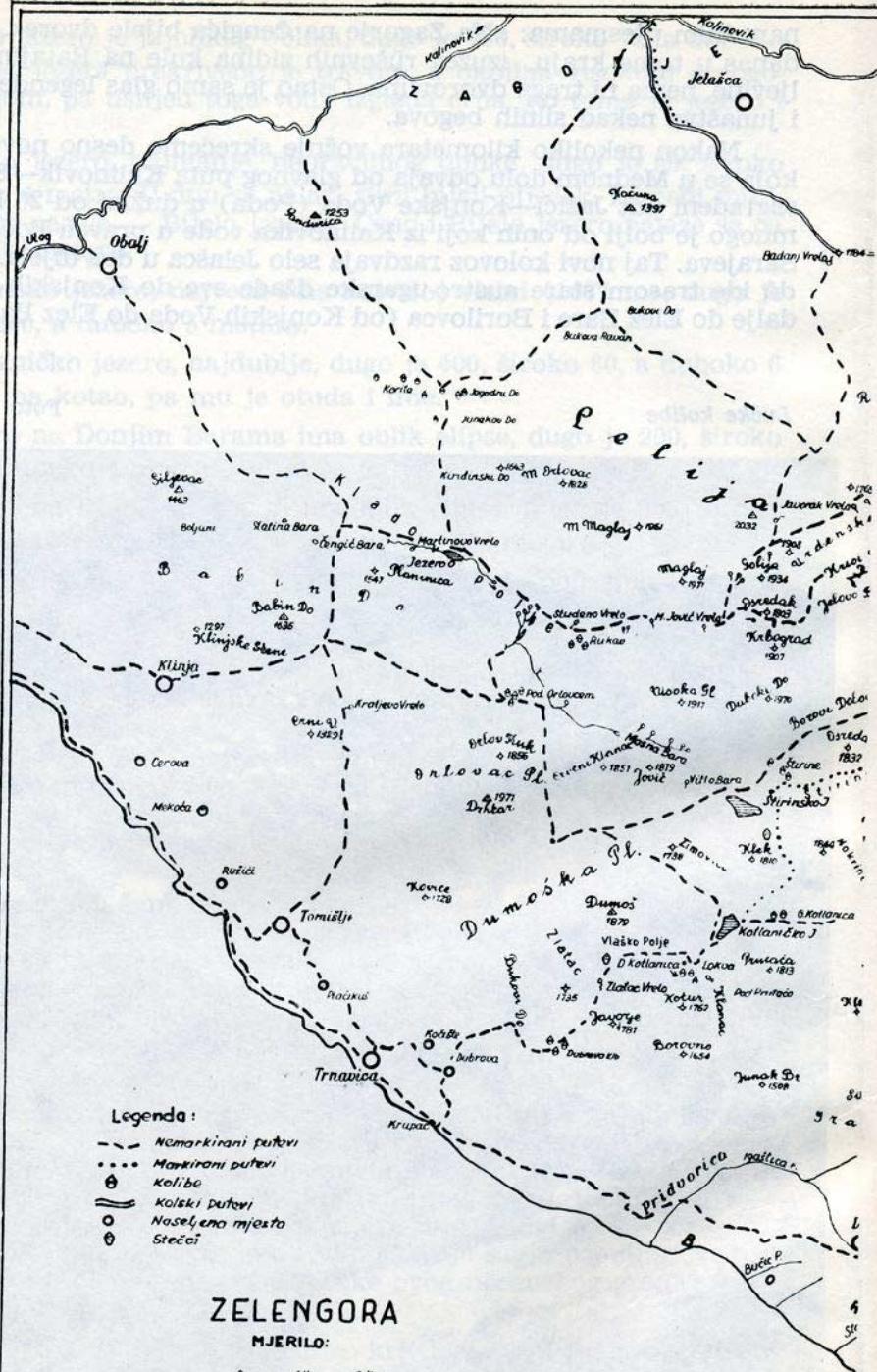
narodnim pjesmama: »Na Zagorje na Čengića bijele dvore«. Međutim, danas u tome kraju, izuzev ruševnih zidina kule na Ratajima kod Miljevine, nema ni traga dvorovima. Ostao je samo glas legende, bogatstva i junaštva nekad silnih begova.

Nakon nekoliko kilometara vožnje skrećemo desno novom cestom koja se u Mednom dolu odvaja od glavnog puta Kalinovik—Foča. Novo-sagrađeni put Jažići—Konjske Vode (Poda) u dužini od 20 kilometara, mnogo je bolji od onih koji iz Kalinovika vode u pravcu Foče, Gacka ili Sarajeva. Taj novi kolovoz razdvaja selo Jelašca u dva dijela. Kroz Ošlji dō ide trasom stare austro-ugarske džade sve do Konjskih Voda, pa i dalje do Elez Bare i Borilovca (od Konjskih Voda do Elez Bare odnosno

Lučke kolibe

Foto: U. Beširović

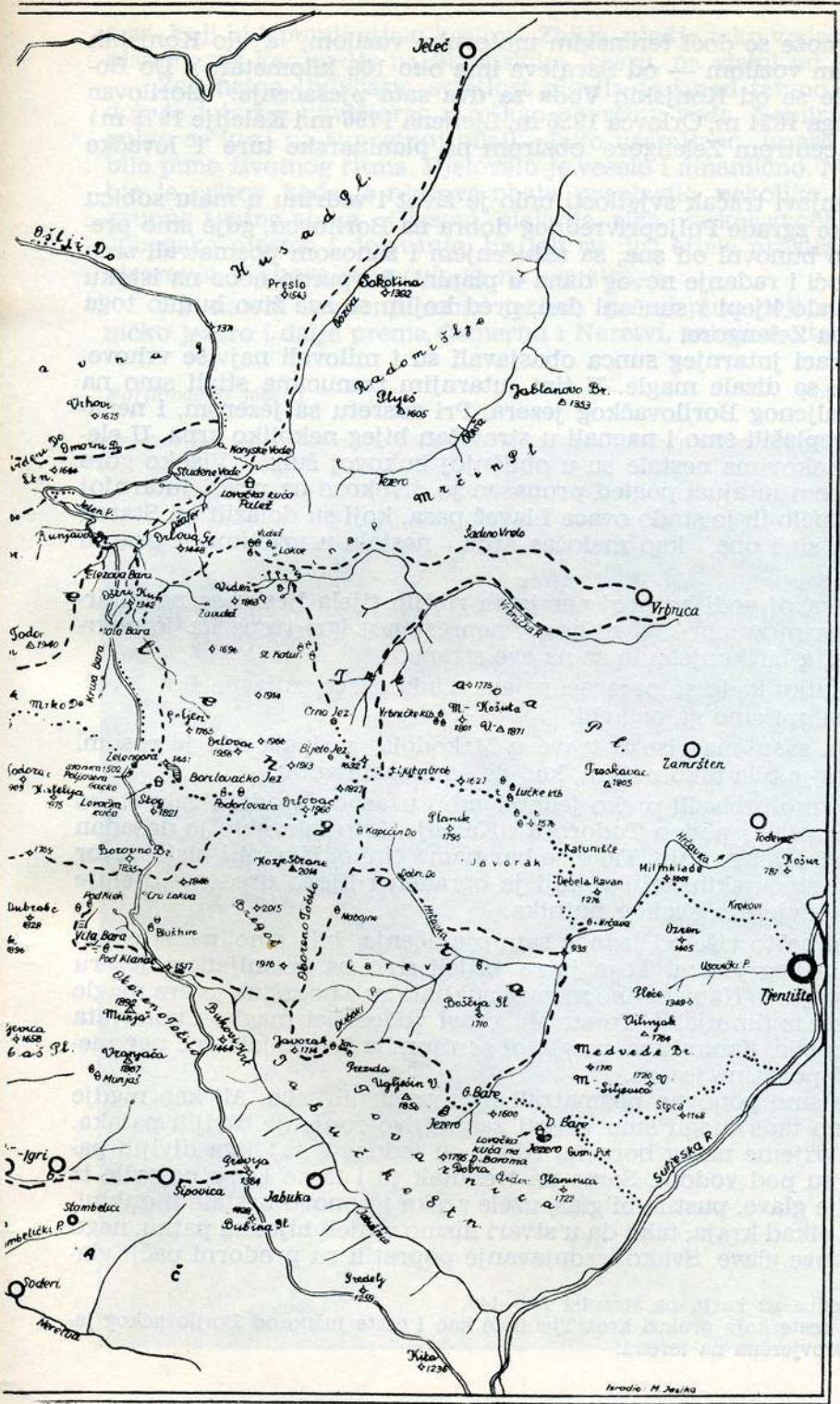

ZELENGORA

MJERILO:

0 1 Km 2 Km

Borilovca može se doći terenskim motornim vozilom, a do Konjskih Voda svakim vozilom — od Sarajeva ima oko 100 kilometara). Do Borilovca stiže se od Konjskih Voda za dva sata pješačenja. Borilovac (podno Stoga 1821 m, Orlovca 1956 m, Ljeljena 1756 m i Kalelije 1975 m) smatra se centrom Zelengore obzirom na planinarske ture i lovačke pohode.

Blijedunjavi tračak svjetlosti unio je život i vedrinu u malu sobicu gospodarske zgrade Poljoprivrednog dobra na Borilovcu, gdje smo prenoćili. Iako bunovni od sna, sa ushićenjem i zanosom posmatrali smo svršetak noći i rađanje novog dana u planini. Purpurno nebo na istoku je najavljivalo lijepi i sunčani dan, pred kojim se sve živo budilo toga jutra u srcu Zelengore.

Prvi zraci jutarnjeg sunca obasjavali su i milovali najviše vrhove, a iz dolina se dizale magle. U tim jutarnjim trenucima stigli smo na obale usamljenog Borilovačkog jezera. Pri susretu sa jezerom, i nena-mjerno, preplašili smo i nagnali u stravičan bijeg nekoliko srna. U elegantnim skokovima nestale su u obližnjoj bukovoj šumi. Visoko gore pod Orlovcem lutajući pogled pronašao je divokoze na prvoj jutarnjoj paši. Preplašilo ih je stado ovaca i lavež pasa, koji su dolazili od Starog katuna, pa su i one, kao maločas srne, nestale u vrletima u pravcu Bregiča.

U jezerskoj vodi bezbroj nemirnih ribljih tijela ljeska se na jutarnjim sunčevim zracima. U njihovoј neprestanoj igri treperila je površina jezera, a bučkanje čulo se na sve strane.

U trenutku kada su prva nebrojena stada ovaca prilazila Borilovačkom jezeru, mi smo ga ostavili.

Napola sasušena visoka trava u Mrkodolu zasipala nas je rosom. Obuća nam je bila tako mokra, kao da smo gazili vodu.

Hitro smo prelazili preko jednoličnih i užasno dosadnih vala (tako ovdje zovu uvale) podno Todoroca i Kalelige. Isto tako, bio je dosadan i put kroz Štirinsku valu. Tako se bar nama činilo. Hladni i bistri izvor Štirin kod stočarskih koliba, koji je ograđen i lijepo uređen, djeluje prijatno i osvježava svakog putnika.

Nakon nešto više od jednog sata pješačenja bili smo na istočnoj obali Štirinskog jezera. Toga jutra vidjeli smo na osamljenom jezeru neobičnu pojavu. Na nekoliko metara sukljale su s površine jezera magle poput dima iz dimnjaka. To su bili pravi vodoskoci magle. Čudnovata pojava prirode. Zanimljivo, magla bi se rapršila i nestajala već par metara iznad površine jezera.

Ovdje smo ponovno posmatrali igru nemirnih riba. Ali kao nigdje i nikada do tada mogli smo vidjeti zanimljivo ronjenje divljih pataka. Za cijelo vrijeme našeg boravka (duže od jednog sata) jata divljih pataka bila su pod vodom. Samo na trenutak tu i tamo bi se pojatile iz vode pačije glave, pustile bi glas, uzele zraka i ponovo nestale u dubini. Ronjenju nikad kraja, tako da u stvari nismo vidjeli nijednu patku, nego samo njihove glave. Svako izronjavanje popratili su prodorni pačji gla-

Primjedba uz kartu na stranici 148—149.

Trasa ceste koja prolazi kroz Tjentište kao i ceste južno od Borilovačkog jezera nije provjerena na terenu!

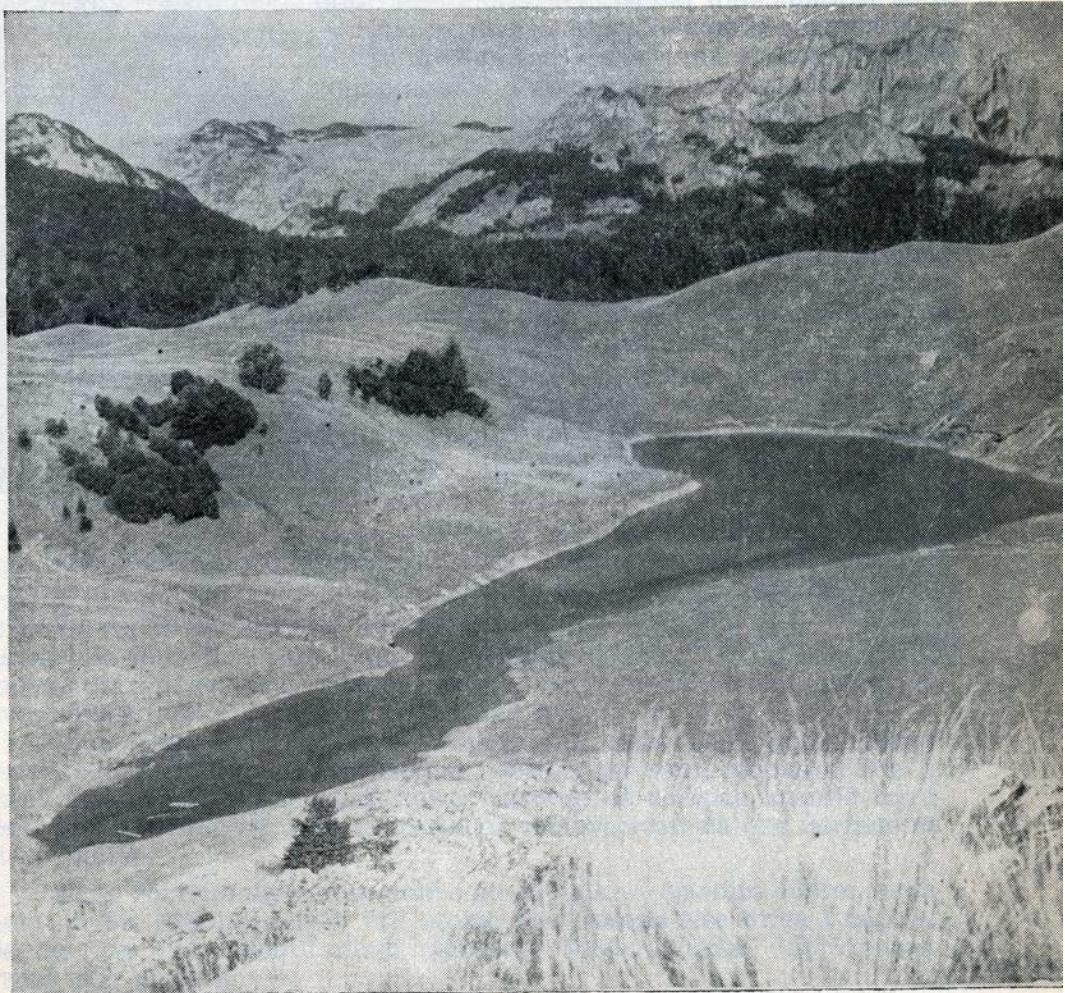
sovi, koji bi ispunili cijelu kotlinu. Zbilja, nigdje tako vrijednih ronilaca nismo sreli kao ovdje na Štirinskom jezeru, na visini od 1677 metara.

Zagonetna ljubičasta svjetlost plovila je iznad tamno zelene vode, dok je jutarnji povjetarac mreškao površinu vode. Nemirnim talasima gubio se kraj na suprotnoj obali. Iako usamljeno, jezero je tog dana bilo puno životnog ritma. Djelovalo je veselo i dinamično. Naročito lijep bio je prizor kada je njegove obale preplavilo nekoliko stotina grla krupne i sitne stoke. Glasovi, blejanje, rika, zveket zvona, lavež pasa, čobanske pjesme i dozivanje, brujali su duž cijele prostrane Štirinske visoravni. Njihova jeka čula se na sve strane.

Na malom uzvišenju iznad jezera, pored puta koji vodi za Kotlaničko jezero i dalje prema Čemernu i Neretvi, nalazi se stara nekropola

Borilovačko jezero

Foto: U. Beširović

sa nesimetrično razbacanim grobovima. Ti kameni stečci, narušeni i izločani zubom vremena, sa sivom patinom, nijemo svjedoče da su naši pretci također voljeli ove lijepe planine. Usred starih kamenih stećaka nalazi se nadgrobni spomenik nekog Mirčete, tamošnjeg stočara, koji je prije nekoliko godina tu umro i sahranjen. Ostao je vjeran svom lijepom Štirinu i poslije smrti. Odmah do groba Mirčete je sasvim svježi humak, okićen tek uvelim planinskim cvijećem, raznobojsnim maramicama i šarenim peškirima privezanim za drvenu ogradu. To je grob Miliča Janjića, mladog čobanina rodom iz Ljubinja, koji je nenadano umro pored svoga stada. Rijedak slučaj zajedničkog groblja naših davnih predaka i današnje generacije.

Prolazeći naizmjenično po oštem kamenjaru i malim nerijetkim travnatim, zelenim oazama, za pola sata smo stigli od Štirinskog jezera do Kotlaničkog jezera.

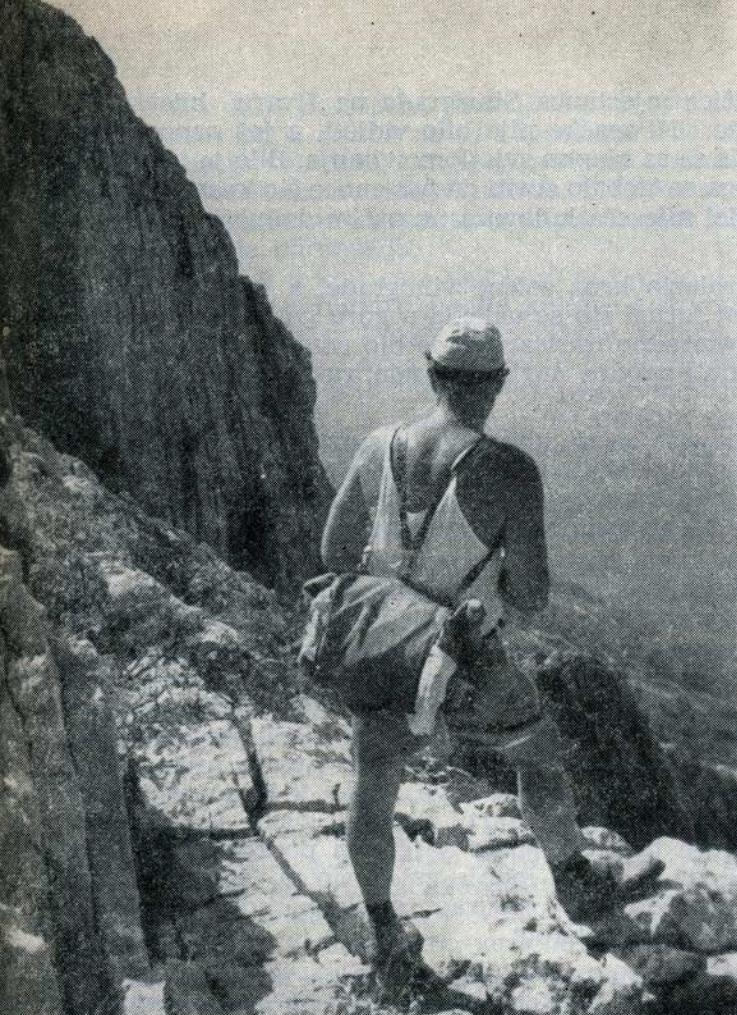
Ljepotu, ali i napor razigranog sunčanog dana najviše smo osjetili tu na Kotlaničkom jezeru. Gledajući beskrajno sivilo krša u kojem se cakle kamene gromade poput bijelih vučjih zuba, čovjeku se čini da će oslijepiti, kao da kamen jače peče od sunca. Srećom, vode ima na svakom koraku pa se vrućina znatno lakše podnosi. Kotlaničko jezero zatvaraju u kraškom udubljenju goli kameni vrhovi Dumoša (1878 m), Kleka (1810 m), Prutache (1813 m) i Kotura (1762 m). Njegovo ime samo jasno govori o izgledu i položaju — liči na kotao.

Osamljeno na pustoj planini, daleko od puteva, u središtu kamenjara, uokvireno kamenjem, prekriveno svim mogućim nijansama boja, Kotlaničko jezero pruža sliku jezera iz bajke. Jezero omogućuje život i unosi ljepotu upravo mladenačkim zanosom u ovu krašku preriju, jezero je čini ljepšom i veselijom od onih prenjskih ili durmitorskih visoravni, koje su jednolične i bezvodne.

Nemirne ribe, koje u ovom jezeru, kako kažu, dostižu težinu od 3—4 kilograma, izvodile su svoju omiljenu igru. Toj igri nije bilo kraja, kao ni onom maločas pačijem gnjurjanju na Štirinskom jezeru.

Oči su nemoćne da upiju sve utiske s ovog jezera, igru boja koje dolaze iz njegove dubine, kontrast zelenog šaša i čistog pijeska, kao i sav onaj sklad kamenih oblika uz obalu.

Sunce je na svome dnevnom putu prevalilo bilo zenit, kada smo se oprostili od jezera. Hitali smo prelazeći naizmjenično dolove i bregove okićene zelenim pašnjacima, a sa sobom smo nosili nezaboravne utiske stečene toga dana na ljepotici Zelengori.

PETAR LUČIĆ-ROKI,
Zagreb

Bespućima otoka Hvara

Ispod vrha Sv. Nikole
Foto: Maroević

Pripremajući se za planinarski pohod otoku Hvaru, pravio sam plan prema jednoj staroj geografskoj karti velikog razmjera, tako zvanoj specijal-karti, i pritom mi se činilo kao da se sve staze gube i nestaju sa karte na izvjesnoj udaljenosti prije izabranog cilja. Na taj način bilo je dosta teško razraditi program pohoda, jer nisam sigurno mogao utvrditi vrijeme, daljinu i završni smjer hodanja, tim više što se ovoga puta radilo o hodanju po krškom kraju.

No na kraju sam ipak izveo nekakav plan, ostavljajući dosta rezerve za vrijeme potrebno za ove uspone i šetnje, jer sam, računajući da je moja karta ionako već dosta stara, vjerovao da su ipak kasnije izgrađeni neki novi putovi, koji bi se trebali nadovezivati na one ucrtane na staroj karti.

Sve je završilo uglavnom dobro ali bi ipak sa glavnim ciljem, usponom na Sv. Nikolu, najviši vrh otoka, bilo mnogo više briga i napora, da nas nisu na nj' vodili mladi planinari Tonko i Jakša, dobri poznavaci ovih krajeva,

Uske vijugave uličice mjestanca Starigrada na Hvaru bile su za rane zore sasvim puste. Ni mačke nije bilo vidjeti, a još nepogašena ulična rasvjeta miješala se sa blagim svjetlom svitanja. Bilo je još dosta svježe u zoru i zbog toga se trebalo žuriti da nas sunce što kasnije stigne jer ono u prvoj polovici mjeseca kolovoza na našim dalmatinskim otočima ne zna za šalu.

Put je najprije prolazio kroz zelene vinograde, a onda se počeo uspinjati prema strmoj jarugi što se usjekla u goru gotovo 300 metara visoko. Zrak je bio izvanredno mirisav, pa je bio užitak ponekad malo zastati i duboko udahnuti ugodne mirise levande, ružmarina i osušenog smilja.

Ono čega smo se najviše bojali, ubrzo nas je sustiglo. Crveno i žarko sunce prvog početka ljetnog dana uspelo se na sam oštri brid susjednog Biokova, brzo i naglo nakon onog prvog pršljena rumenih zraka, što su se u praskozorje širile visoko nad čitavim grebenom planine.

Sunčeva je golema kugla postajala ubrzo manjom i svjetlijom, no njenoj smo topolini uskoro ipak umakli, jer je vijugav put ušao u strmu, sjenovitu jarugu. I mi smo bili pomalo uzbuđeni kako to obično biva kod prvog pohoda planinara, ali je ipak najviše bio uzbuden mali Radovan najmladi član naše grupe, koji je ovog dana trebao postići i mali planinarski rekord. 6-godišnji mališan bio je najmlađi posjetilac koji se do sada uputio najvišem vrhu otoka. Vrh je istina, visok svega 628 metara, ali uspon počinje od same razine mora, a uz to treba preći čitavu širinu otoka i u bespuću pronaći put do vrha. Kako će Radovan izvesti taj »pothvat« zapravo smo samo mi stariji razbijali glavu, jer njega su zaokupljale sasvim druge brige. Trebalo se čuvati poskoka o kojima smo mu dosta pričali, da bi se što manje zaletavao za leptirima i niskim cvijećem. Naš se mališan zato osigurao toljagom, kojom je stalno mahao u očekivanju uzbudljiva susreta.

Na sreću došli smo putem i do područja kupina, pa su slatki crni plodovi odvratili njegovu maštu od poskoka. Zbog kupina usporili smo uspon i lagano napredovali strminom jaruge pune cvijeća i zelenila. Marnjive ruke težaka izgradile su u ovoj krševitoj strmini pomoću kamenih ograda čitave nizove terasa. Zemlja je očišćena od kamenja i dobro prekopana, a na njoj rastu u pravilnim redovima okrugli grmovi levande koja je upravo evala u mirisnim ljubičastim strukovima. Starograd je duboko dolje već bio sav u suncu, a vijugava staza gubila se pod nama daleko u vinogradima.

Odjednom nam se učinilo, da netko iz daljine dovikuje. Odazvali smo se odmah, ali smo tek nešto kasnije primjetili, kako se netko žuri za nama. Ubrzo smo prepoznali Vedrana, zakašnjelog člana naše grupe. Vidjelo se da je dobar planinar po njegovom brzom i sigurnom hodanju, kojim je nadoknadio to što mu je u jutro zatajila budilica.

Na izlazu iz usjekline Budinjac dočekala nas je prostrana visoravan i na njoj ponovo vinogradi i bademi. Dalje na kraju visoravni iz guste borove šume izvirivali su kameniti vrhovi brda. Povjetarac je na mahove donosio oštar miris borovine, pa nije ni čudo što su ovu visoravan nazvali Borovik,

Polja dalje postepeno prelaze u područje grmova i borovih gajeva. Uz rubove polja nalaze se tu i tamo karakteristična poljska skloništa izgrađena iz suhozida, okrugla pravilna oblika sa šiljatim krovom, a nose staro slavensko ime »trimovi«. U njima se sklanjavaju težaci kad ih iznenada zateče nevrijeme ili kad ljeti borave više dana u poljima, koja su udaljenija od naselja.

Borov gaj u koji smo ušli brzo je prešao u pravu šumu, pa kad se put još počeo probijati između kukova i stijena, činilo nam se da se nalazimo negdje u Kapeli ili Gorskom kotaru, a ne na otoku Hvaru. Iza jednog oštrog zavoja ušli smo u prastaru šumu crnog bora, gotovo netaknutu. Krošnje su imale oblik ravnih sunčobrana i pružale duboku sjenu. Put je ovdje bio mekaniji. Po debeloj naslazi borovih iglica hodali smo gotovo nečujno. Nenarušeni mir planine oživljavao je jedino pijev bezbrojnih ptica, pa nam se činilo da smo u nekom od naših nacionalnih parkova. U kasnijem razgovoru s ljudima u mjestu uvjerio sam se da ih ima dosta, koji ni ne znaju za ove stare šume pod vrhom.

Debeli borovi »blizanci« pružili su nam svojim izduženim, ravnim krošnjama ugodan odmor na gornjem rubu šume, koja se naglo razrjeđuje kod otvorene visoravni pod najvišim vrhom. Ovdje smo doživjeli dva iznenađenja. Pred nama se otvorio pogled na drugu, južnu stranu otoka sa beskrajnim plavetnilom morske pučine. Drugo nas iznenađenje nije oduševilo, jer je odjednom nestalo puta, a mala jedva primjetna staza izgubila se uskoro u niskoj borovoj šumici ograđenoj kamenim međašem. Čudno nam je bilo, da baš nema nikakve staze, kad je na prisojnoj strani grebena bilo vinograda.

Uzalud smo tražili kakav puteljak i izvan šumice, tamo gdje se pred nama ispriječio goli greben najvišeg vrha Sv. Nikole. Nije nam preostalo drugo, morali smo skakati po šiljcima ljutog krša, pazeci da nam se noge ne omakne i tako proći preko sto metara visinske razlike, u daljini od jednog kilometra, jer smo konačno uvidjeli da nikakvog puta više nema, upravo onako, kao što smo već ranije primjetili na karti. Bojazan pred zmijama postala je sada ozbiljna, pa je odavde brigu nad Radovanom preuzeo Tonko noseći ga na ramenima sve do vrha.

Sunce je već bilo dosta visoko i osjećali smo dobro njegov žar, ali smo već bili na vrhu, koji nam je pružio punu nagradu za sav napor puta. Nisam nikako očekivao ovakav tipični planinski prizor, tu na otoku Hvaru, čije sam visove zamišljao onako pitomim, kao što su nje-gove zelene uvale i drage. Vrh se pod nama rušio s jedne strane okomitim liticama prema moru, podsjećajući na divlje stijene Biokova, a pod strminama uz more crvenili su se zbiti krakovi sela. Na zapadnoj strani, prema mjestu Hvaru valovito su se spuštali goli, slojeviti bre-govi okruženi zelenilom borovih šuma i gajeva, dok su prema istoku masivni grebeni Gvozda i Huma pružali sliku pravog planinskog kraja. Najljepši se pogled otvorio ipak prema modroj pučini, čije se plavet-nilo ublažavalо smaragdno zelenom bojom uz bijele plažice otoka i na pličaku oko dva mala grebena prema jugozapadu. Uzbuđeno sam snimao na sve strane, a kad sam se približio rubu strme provalije, da snimim obalu pod sobom, jedan mali poskok pohitao je sa svog sunčališta u travu. Zato je na povratku trebalo biti još oprezniji i uz traženje puta paziti da se ne nagazi na zmiju.

Uslijedilo je zamršeno spuštanje po pravom bespuću užburkanog krša sjeveroistočne strane vrha. Silazili smo skrajnjom opreznošću i vukući se puževom brzinom dočekali rub šume kao spas pred sve većom žegom i onom suhom travom između kamenja, što je predstavljala pravo skrovište za zmije i veliku opasnost za male noge Radovana, koga smo doslovce dodavali jedan drugome iz ruke u ruku, motreći pažljivo svako mjesto na koje smo trebali stati.

U sjeni borova čekajući ovdje u hladovini Jakšu i Vedrana, koji su otišli u potragu za vodom, zamišljali smo planinarenje po ovom kraju u proljeće ili jesen, kad bi bar povratak bio sigurno mnogo ugodniji nego ovoga dana koji smo mi izabrali, jer je to bio kako se kasnije pokazalo, baš najvrući dan toga ljeta. Ipak smo se nadali vodi, jer je na plodnim dôcima visoravni što se izdužila nekoliko kilometara između dva usporedna gorska grebena, bilo nekoliko napuštenih kućica, a u blizini jedne i cisterna.

Obilan obrok vode brzo nas je osvježio, a kad se još i Tonko vratio sa kraćeg lutanja uzvikujući, da je pronašao nekakav put, mi smo ohrađeni pozurili prema dolini. Opet smo prolazili kroz stare borove šume, što se spuštaju na suprotnu stranu prema selu Dolu, a zatim se pogled širio na sela sve do Jelse i još dalje, prema otoku Braču. Na ovoj, sjeveroistočnoj strani, pruža se još uvijek gotovo netaknuta šuma Kruševica, u kojoj bi bili najradije ostali do večeri, ali smo i tu, u želji da skratimo put do sela, zašli u bespuće.

Izvuklo nas je ipak isušeno korito bujice koje nas je dovelo konično do pred samo selo. Ovdje je sunce pržilo bez milosti i naše je hodanje naličilo na pravi bijeg kod kojeg su nas obuzimale samo dvije želje, sjena i voda ...

Podne je već bilo dobro poodmaklo. Radovan je strpljivo koračao uz nas i činilo se, kao da nije previše umoran, jedino što je bio nešto šutljiv, za razliku od jutros kad je krenuo u brda.

Približavajući se cestom Starigradu bio sam čvrsto uvjeren, da su moja lutanja po bespućima otoka završena, jer slijedeći ciljevi bili su znatno bliži i jednostavniji. No u tome sam se ipak puno prevario.

Nekoliko dana kasnije pohod vapneničarima na poluotoku Baba, tamo gdje desetak ljudi danju i noću hrane suhim granjem golemu vatru u visokim kamenim kulama, i to po četrnaest i više dana, da bi dobili živo vapno, bio je također spojen lutanjem. Na samom domaku cilja puteljak se izgubio u gustom grmlju makije i jedino su nas glasovi ljudi iz daljine i miris ispaljenog granja doveli do konačnog cilja.

Slično je bilo i sa prijelazom sa jedne strane otoka na drugu od mjesta Hvara do zelene Vire. Ovdje su nas zaveli izvanredni vidici i zahvalni motivi za fotografiranje, pa smo se odjednom našli u guštiku makije, sasvim izvan puta, probijajući se do uvale Vire gotovo jedan sat više nego što to treba pravim putem.

Geografska karta ovog dijela otoka Hvara nagovijestila nam je dosta lutanja po bespućima, ali ta lutanja su nam i otkrila rijetke skrivene ljepote Hvara, jednog od najzanimljivijeg i najzelenijeg otoka našeg Jadrana.

U katunima Pive

U sjeverozapadnom dijelu Crne Gore, sa desne i lijeve strane rijeke Pive i Komarnice, pruža se planinski i izrazito stočarski kraj zvan Piva. Njenu prirodnu granicu čine masiv Durmitora, kanjoni Sušice, Tare, masivi Volujaka, Golije i Vojnika.

Prije nekoliko godina u Pivu se moglo doći samo pješke. Danas moderan autobus saobraća iz Nikšića do Plužina, u kojima je sjedište komune. Može se i iz Žabljaka (kod Crnog jezera) doći novom cestom do sela Trse i Pišća. U izgradnji je novi krak ceste od Šavnika u izvođištu Komarnice preko Pive do Plužina, kao i onaj od Foče kroz kanjon rijeke Pive, koji grade jedinice JNA. Put prolazi kroz vrletne strane kanjona rijeke Pive i probija se uz najveće poteškoće. Kad bude gotov znatno će skratiti put za Crnu Goru.

Po svojim prirodnim ljepotama Durmitor sa širom okolicom, u koju spada Piva i Drobnjak, ubraja se u najljepše krajeve naše zemlje. To je »Jugoslavenska Švajcarska«. Visoki i oštiri vrhovi Durmitora, Golije, Vojnika i Volujaka, duboki kanjoni rijeke Tare, Pive, Komarnice i Sušice, bujni planinski pašnjaci prošarani mirisnim i raznovrsnim cvijećem, prostrani horizonti, obilje plemenite ribe u brzacima rijeka, bogatstvo šume, brojna stada ovaca, oštar i pun svježine planinski zrak, goli suri i bezvodni krš, katuni, gostoprimstvo ponosnih gorštaka, sve to čini snažan utisak na čovjeka koji prvi put dođe u ovaj kraj.

Pivski kraj je tokom NOB-e bio dugo vremena slobodna teritorija. Kroz nju je prohujao vihor Pete ofanzive. U selu Brezna blizu Bajovog Polja (iz ovog kraja potiče poznati hajdučki harambaša Bajo Pivljanin) na jednoj zgradi podignuta je spomen-ploča koja podsjeća prolaznike da je sa tog mjesta tokom Pete ofanzive hiljade bolesnih i ranjenih boraca avionima prebačeno u Italiju. Mnogi znani i neznani borci Oslobođilačkog rata ostavili su svoje kosti u ovom vrletnom ustaničkom kraju.

Piva je izrazito stočarski kraj u kome po prostranim planinskim pašnjacima pase na hiljade ovaca, goveda i konja. Budućnost ovog kraja je u stočarstvu, naročito u uzgoju ovaca, čiji kvalitet je do sada bio slab. Stočarstvo ovoga kraja treba podići na suvremeniji stepen. Turizam je također nerazvijen, iako postoje uslovi za njegov razvoj. Najprikladniji turistički centar za ovo područje mogao bi biti Manastir Piva kao i Plužine. Izgradnja manastira potiče iz XVI vijeka. Na tom bi se mjestu trebalo izgraditi jedan turistički objekat odakle bi mogli turisti i ljubitelji prirode pecati ribu i praviti uspone na kanjon Pive i okolne planine. Neko privremeno sklonište u Manastiru Pivi je organizirano, ali ono je nedovoljno i nesavremeno, što u mnogome otežava dalji razvoj turizma u ovom kraju. Bez saobraćaja i turističkih objekata nema razvoja turizma ni u jednom kraju, pa gotovo ne u ovom. U sastav Pive ulazi i Pivska planina sa 1.500 m nadmorske visine. To je velika prostrana vioravan koja je zbog vapnenačkog sastava zemljišta većim dijelom krševita, bezvodna, teže prohodna i slabije naseljena. Pivska planina

»Mrežasti« ili »boginjavci« kras na Pivskoj planini

Foto: Dr Ž. Poljak

je kraj koji je vrijedan i interesantan za proučavanje iz mnogih aspekata.

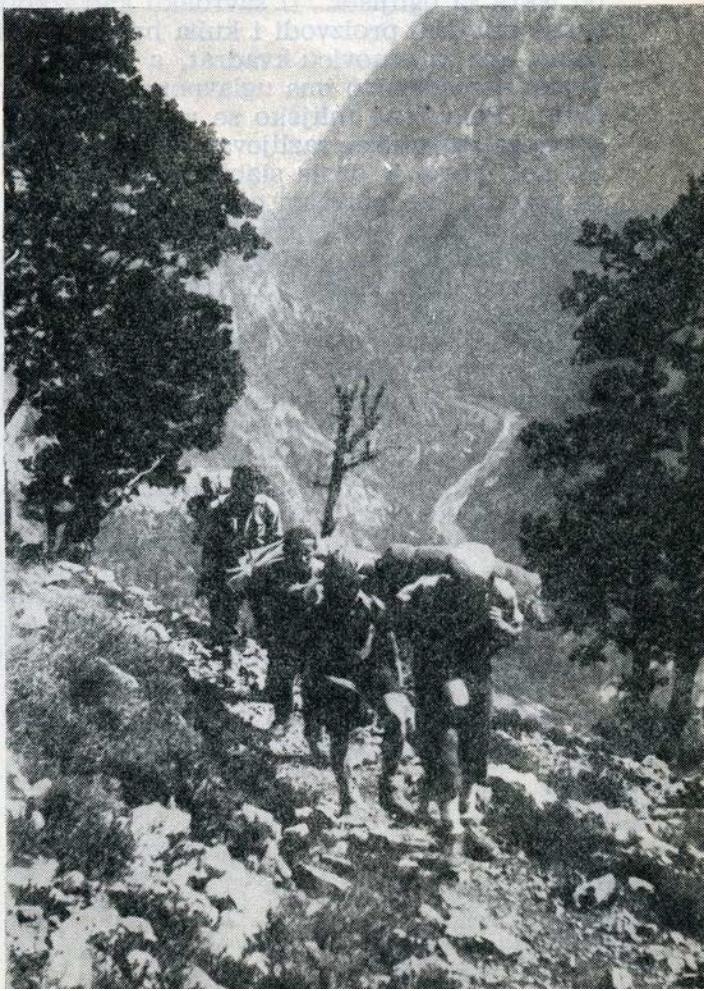
Interesantna je obskrba vodom u Pivi, a naročito na Pivskoj planini. Dok se u Holandiji ljudi bore protiv velike množine vode — protiv mora — otimajući od njega metar po metar površine i pretvarajući je sistemom brana i kanala u plodnu površinu, dotle u našim krševitim krajevima, a naročito u Pivi, nema vode dovoljno ni za piće. Češće se mogu vidjeti žene kako na ledima nose snijeg ili burila sa vodom. Vodu nose sa rijeka ili najbližih izvora, koji su ionako vrlo rijetki i za neka sela jako udaljeni. To je težak i mučan posao jer je borba za vodu u ovom bezvodnom kraju velika. I čobani su za vrijeme ljetnih suša prioruđeni tjerati stoku čak do rijeka kroz duboke, šumovite i bezputne kanjone, u želji da ih napoje. U nekim selima stanovništvo vadi snijeg iz jama kojih ovdje ima veliki broj zbog izrazito kraškog zemljишta. Za izvlačenje snijega a ponekad i leda moraju se služiti užetima. Takvih jama najviše ima u selima Barni Do i Šarići. Štednja vode i snijega je vrlo velika. Svaka pa i najmanja količina se racionalno troši. Stočarsko stanovništvo ovog bezvodnog kraja primorano je da za ličnu upotrebu i brojnu stoku sačuva izvjesnu količinu vode. Za tu svrhu prave velike zalihe snijega, tako zvane »sniježnice«. Sniježnica predstavlja u toku ljeta vrlo dragocjenu zalihu snijega, koju stočari brižljivo čuvaju od stoke i sunca. Prave ih tako da sakupe veću količinu snijega još u rano proljeće i pokriju ga slamom. Ostali snijeg okopni a ovaj u sniježnicama ostaje sačuvan. Sniježnice obično prave u prirodnim udubljenjima (vrtačama). Ako ne nastupi toplo vrijeme i jači pljuskovi, snijeg u njima može dosta vremena ostati sačuvan, ponekad i do kasne jeseni. Najvažnije je da ga ima dovoljno u ljetnim mjesecima, kad je najpo-

trebniji. Sniježnicu ponekad stočari u ljetnim danima koriste kao hladnjak za svježe zaklano meso. Uz sniježnice su postavljena drvena korita u kojima se otapa snijeg i napaja stoka. Pravljena su od izdubljenog balvana.

Zalihe snijega koje stočari pokriju na ovaj način nisu dovoljne za napajanje brojne stoke i ličnu upotrebu. Osim ovih umjetno stvorenih rezervi snijega, po selima se mogu vidjeti cisterne i posebna vrsta cisterni, zvanih »ubli«. Ubli su okrugli i liče na čašu. U njima se skuplja kišnica sa nešto nagnutog, obično popločanog, rjede cementiranog i ograđenog zemljišta. Ovakvi umjetni rezervoari za vodu su svojina čitavog sela. Voda se iz njih vadi ne samo za stoku već i za ličnu upotrebu. Pošto su otvoreni, voda u njima je mlaka i nehigijenska, ali je dragocjena u ovom bezvodnom kraju. Bez njih ne bi mogla obstati brojna stoka pa ni sami ljudi. Ipak je čovjek još od najstarijih vremena naselio ovaj prilično bezputni i planinski kraj radi dobrih pašnjaka za stoku. I lokve u kojima se sakuplja kišnica koriste se za napajanje stoke. Voda se u njima brzo zagadi i zamuti pa predstavlja pogodno mjesto za prenošenje stočnih zaraza. Sreća je da su stočne bolesti rijetka pojавa u ovom zdravom planinskom kraju.

Kanjon Pive

Foto: Dr Ž. Poljak

Stanovništvo Pivske planine i Pive preko ljeta se seli sa stokom u katune. Katuni su privremena ljetna stočarska naselja u kojima stočari borave samo nekoliko ljetnih mjeseci, od lipnja do kraja kolovoza. Za to vrijeme čitav se život iz obližnjih sela prenosi u katune. Uzrok seljenja je težnja da se sačuvaju mlađi usjevi i livade, sa kojih se ubira sijeno za zimsku ishranu stoke. Katuni, ljetna privremena stočarska naselja, redovito se nalaze u zoni pašnjaka. Neki su bliže selu, a neki i udaljeni. Poslije seljenja stočara u katune život u selu najvećim dijelom zamire. Tu ostaju samo stari i iznemogli. Livade se brzo ojačaju travom i prošaraju raznovrsnim planinskim cvijećem. Za jeseni, zime i proljeća život je usredotočen u selu, dok su ljetni dani pusti, bez znaka života. U katunima za vrijeme ljeta vri kao u košnici. To liči na neku »plimu i osjeku života« u planini.

U Pivi se susreću dva tipa stočarskih koliba — savrdak i koliba. Unutrašnji uređaj planinskih stanova je veoma jednostavan. Tu se nalazi samo najnužniji pribor. U svakoj kolibi ima ognjište sa verigama gdje se vari mlijeko i kuha jelo. »Savrdak« je stočarski stan oblika kupe koji u posljednje vrijeme iščezava. On spada u grupu starih tipova kolibe. Iz daljine liči na indijansku kolibu. Nema prozora ni drvenog poda, a jedini otvor su vrata. Osnovica mu je pravilni krug promjera 5—8 metara. Tavana nema, osim nekoliko dasaka da štiti slamnati krov od iskra sa ognjišta. U savrdaku kao i kolibi se spava, vari mlijeko, prave mliječni proizvodi i kuha hrana. Koliba, drugi tip stočarskog stana, ima za osnovicu kvadrat, a krov je od slame, rjeđe od daske. Svako domaćinstvo ima uglavnom svoju kolibu a imućniji nekada i po dvije. Pomoženo mlijeko se vari u velikim kazanima na ognjištu a zatim ga »planinka« razlijeva u drvene elipsaste posude zvane »karlice«. Sir koji prave je dosta slabog kvaliteta dok je kajmak odličan. Pošto su gradovi kao potrošni centri daleko, mliječni proizvodi troše se za ličnu upotrebu. Samo manji dio sira i kajmaka se prenosi na tržiste u mješinama, radi prodaje. U toku ljeta stoka boravi u torovima koji su obično blizu kolibe radi sigurnosti od zvijeri. Čoban spava u »kućari«, lako pokretljivoj kolibici, radi sigurnosti stoke, i pored ovčarskih pasa.

Krajem kolovoza i početkom rujna stočari se vraćaju iz svojih katuna u sela. U ranu jesen počinju padati kiše, pa se pokošene livade ponovno ozelene a to omogućava pašu stoke sve do snijega. Žetva se obavlja krajem srpnja i početkom kolovoza. Žito prije sazrijeva u Pivskoj Župi nego u Pivskoj planini zbog manje nadmorske visine. Po se lima uz svaku kuću može se vidjeti velike zalihe drveta. Naš seljak troši mnogo drveta. To nije čudo, jer svaka kuća i koliba ima otvoreno ognjište. Zime su ovdje veoma hladne i snjegovite, te se treba na vrijeme opskrbiti sa dovoljnom količinom drveta. Ići u drva po zimi i biti izložen mečavama, nije lak ni ugodan posao. Mečave, ako su praćene maglom, mogu biti i pogibeljne za one koji nisu navikli ili im je kraj nepoznat.

Rijetki su stočarski krajevi u našoj zemlji sa ovakvim specifičnostima kao ovaj. Ubuduće bi planinari i ljubitelji prirode trebali posjećivati ovaj kraj i bolje ga upoznati.

Bosansko-hercegovački akvareli

T R E B E V I Ć

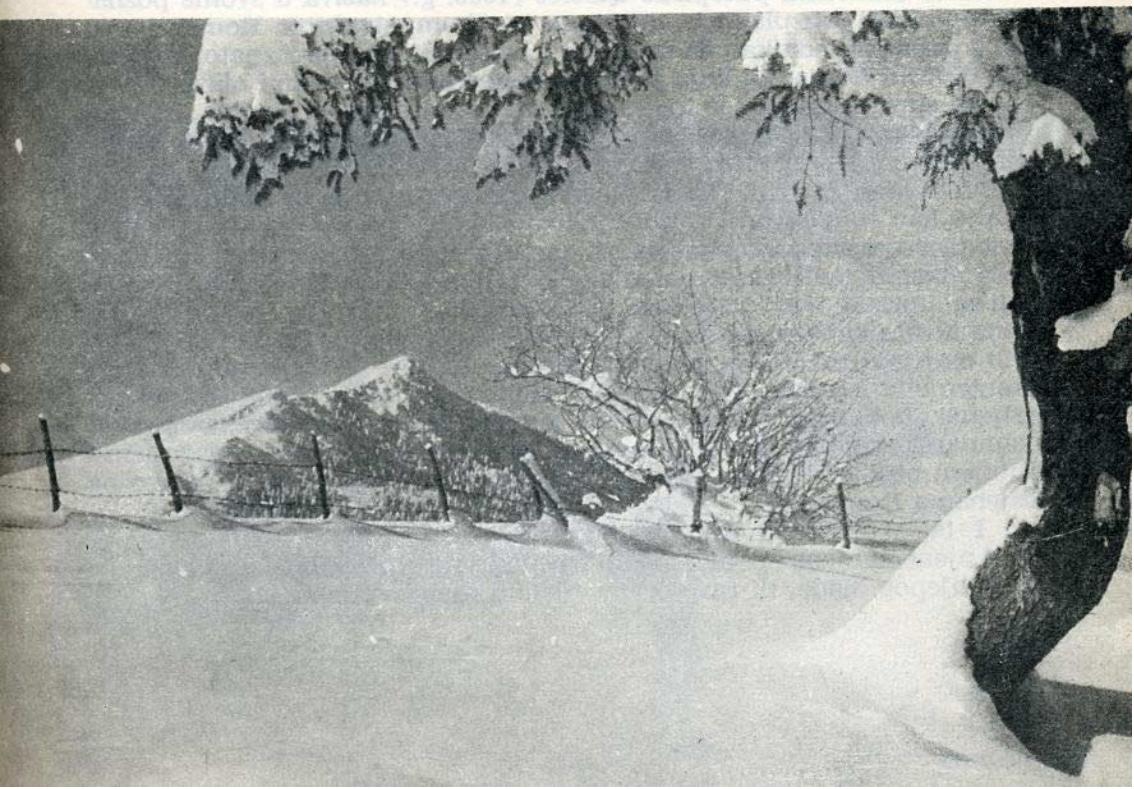
Stari putopisci, koji su kroz duga stoljeća prolazili kroz Sarajevo, sa strahom i poštovanjem govore o ovoj planini — danas nama toliko običnoj — što se naglo izdiže iznad uske sarajevske kotline. U njihovim očima Trebević je ogroman, tajanstven i snažan, ali u isto vrijeme i dobročiniteljski koristan. Jer gotovo se svi požutjeli putopisi slažu u jednoj tvrdnji, a to je, da je Trebević izvor zdravlja Sarajlija.

U novije doba, kada su prvi planinari i ostali poklonici prirode počeli pohadati i bosansko-hercegovačke planine, Trebević je postao bliži i poznatiji gradu na Miljacki, ali je i tada — kao i još mnoga godina kasnije — svaki izlazak na vrh ove planine predstavljao poduhvat, o kome se s ponosom govorilo.

Trebević je zaista u prvim decenijama razvitka planinarstva pripadao isključivo planinarima, ali već tada je bilo jasno da ga neće još dugo moći zadržavati isključivo za sebe.

Zimska tišina na vrhu Trebevića

Foto: M. Vasiljević-Lilo

Crvene stijene na Romaniji

Foto: U. Beširović

ROMANIJA

Kada francuski putopisac Quiclet (1658. g.) naziva u svome poznatom putopisu ovu planinu »opasnom i teškom, strašnom Romanijom«, nama danas izgleda kao da on priča o nekoj drugoj, nepoznatoj planini, a ne o našoj Romaniji, koja je toliko neposredna, ljudska i bliza.

Ali stari putopisac je ipak imao pravo, jer malo je planina, koje su u našim krajevima imale tako burnu prošlost kao što je imala Romanija. Kameni ostaci starih spomenika, koje susrećemo i danas na planini, živo nam govore o tome. Bogumilski stećci stoje na padinama Romanije kao tajanstvena svjedočanstva jednog čudnog i veličanstvenog perioda bosanske historije; ostaci turskih hanova i kaldrme, koja presjeca planinu, dočaravaju nam slike karavana i bijesnih tatarskih konja, koji su upravo ovim putevima jurili između Carigrada i Sarajeva; kamena korita kaptiranog izvora Careve vode čuvaju priču o pohodu turskih osvajača prije više od četiri stotine godina; Novakova pećina je okamenjena legenda, koja na svoj način simbolizira otpor jednog poljenja, dok nam s druge strane spomen-ploča, pričvršćena na zidu planinarskog doma »Željezničara«, priča o jednom drugom snažnijem i dubljem otporu, koji je prije više od dva desetljeća planuo upravo na stijenama Romanije.

I tako prolazeći Romanijom putnik ne zna šta će prije zavoljeti: da li njene kamene spomenike, ili zelene i vedre proplanke, tamne šume pune lijepog hлада, ili raspjevanu bjelinu njenih stijena.

C R E P O L J S K O

Glomazna planinska visoravan, koja sa sjevera zatvara sarajevsku kotlinu, ni danas nema jednog jedinstvenog imena. Planinari je obično, iako ne sasvim tačno, nazivaju Crepoljsko.

Za one, koji vole prostranstva osunčanih planinskih pašnjaka i ubave doline potoka, koji vole stalnu smjenu jelovih i bjelogoričnih šuma, koji vole vlažni hlad prskavog vodopada, kao što je Skakavac, koji općenito žele da doživljaju planinu u njenoj pitomoj ljepoti — Crepoljsko ima nesumnjivo privlačnu snagu. Nekada je ovó bilo i eminentno skijaško područje, kojem je međutim Jahorina — bolje locirana i još bolje opremljena — oduzela prvenstvo. Danas dugim skijaškim stazama i spustovima Crepoljskog i Bukovika uglavnom krstare osamljeni skijaši, koji žele da dožive sve čari planinarskog skijanja bez mirisa sagorjelog benzina brojnih automobila i bez monotonog zvuka uspinjača.

Gledani iz daljine, zaobljeni oblici Crepoljskog djeluju možda jednolično i sivo. Ali treba imati hrabrosti i prići im bliže, jer tek se tada otkriva topota ovih krajeva, koji znaju da osvoje.

Crepoljsko

Foto: U. Beširović

Ljetni stanovi na Bjelašnici pod snijegom

Foto: M. Vasiljević-Lilo

B J E L A Š N I C A

Vrijeme je davno smirilo Bjelašnicu, istrugalo njene doline, izbrusilo njene grebene i čitavu planinu pretvorilo u glomazno i lijeno kameno more. I zbog toga ova planina nikada ne uspijeva da nas prenerazi svojim oblicima i bojom, ali nas zato prinuđava da riskiramo. I upravo u tome leži njena neobična snaga, ali to nije još sve. Bjelašnicu treba doživljavati ne samo na njenim grebenima, nego i ispod njenih kosih padina, koje prema jugu prelaze u ljutu pustaru, načičkanu zelenim oazama, dok gledana iz guste jelove šume sa Igmana postaje nekako alpski lijepa čak i u svojoj jednoličnoj sivini.

A u zimskim danima, kada sjeverac pocijepa zavjese magle i očisti horizonte, pred nama iskršava sasvim nova i nepoznata Bjelašnica. U totalnoj tišini pod dubokim naslagama snijega leže osvijetljeni grebeni i doline, iskićene najčudesnijim oblicima i šarama, koje samo bolesna fantazija može dočarati. Šarolikiji je taj nakit od konjicke rezbarije, ljepši od sarajevskih čilima, suptilniji od fočanskog filigrana, izrazitiji od kamenih rozeta na Bobovcu. Nakićena Bjelašnica otvara nam tada blagonaklono poglедe na sve strane, čak tamo do zaledenog Maglića, dok poklič radosti putuje njenim prostranstvima.

T R E S K A V I C A

U smirenu arhitekturu planinskog sklopa, koji okružuje Sarajevo, neujednačeni oblici Treskavice unose toliko nesklada da smo gotovo prinuđeni pomisliti kako je ova planina samo slučajno zalutala i iskrasnula u toj sredini. Dok su ostale planine oko Sarajeva jednolično razvijene ili dostojanstveno ozbiljne, dotle vrhovi Treskavice, oblikovani i nagomilani bez ikakvog reda i logike, ostavljaju utisak samo jedne uspjele improvizacije.

Jer na Treskavici je sve u pokretu. I snažne vode njenih potoka, i šume u kojima čuće pritajeni vjetrovi i divokoze, pa i kamen, koji ne-kako ne umije da se smiri. Ovdje bismo rekli da miruju samo po proplancima razbacani bogumilski stećci i možda jezera ove planine.

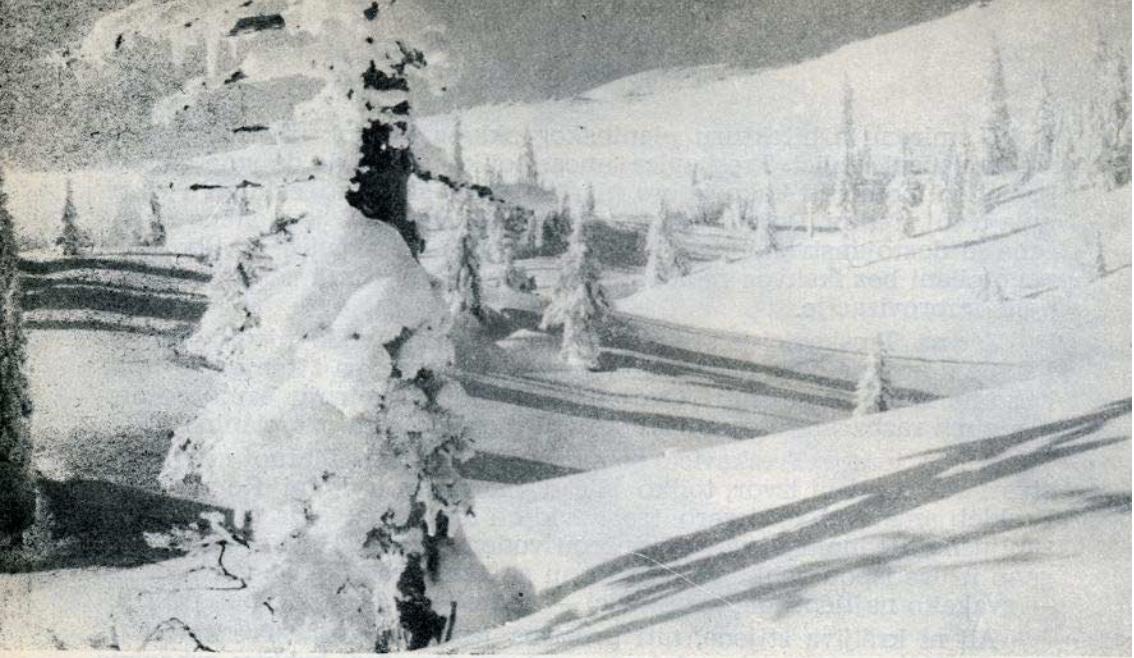
A bez jezera Treskavica se ne može zamisliti. Platno jezero je u stvari veliki zeleni izvor, toliko sličan Skavkaču u dolini Ropojane na Prokletijama; Veliko jezero treba vidjeti u noćima kada puni mjesec zapljušne bjelinom njegovu izduženu vodenu ploču; Bijelo jezero polaganо izdiše ispod velikog sipara, koji ga zatrپava, dok je Crno jezero — svakako najljepše na Treskavici — osamljeno i taho do pobožnosti.

Ali ni kršljive stijene, niti prozirna jezera ne daju Treskavici toliko draži kao njene zelene luke i proplanci. Omeđeni krhkim vrhovima i starim bukovim šumama, oni gdjekad naliče na romantične krajobraze, viđene na platnima starih holandskih slikara. Na ovim zelenim plohamama skriva se bosanska orhideja, taj lijepi cvijet što obitava gotovo još samo na Treskavici. A kada u oktobru planu šume, tada ove luke i proplanci gore u rujilu ruđem od žeravice,

Planinarski dom Kozja Luka na Treskavici

Foto: U. Beširović

Jahorina

Foto: M. Vasiljević-Lilo

J A H O R I N A

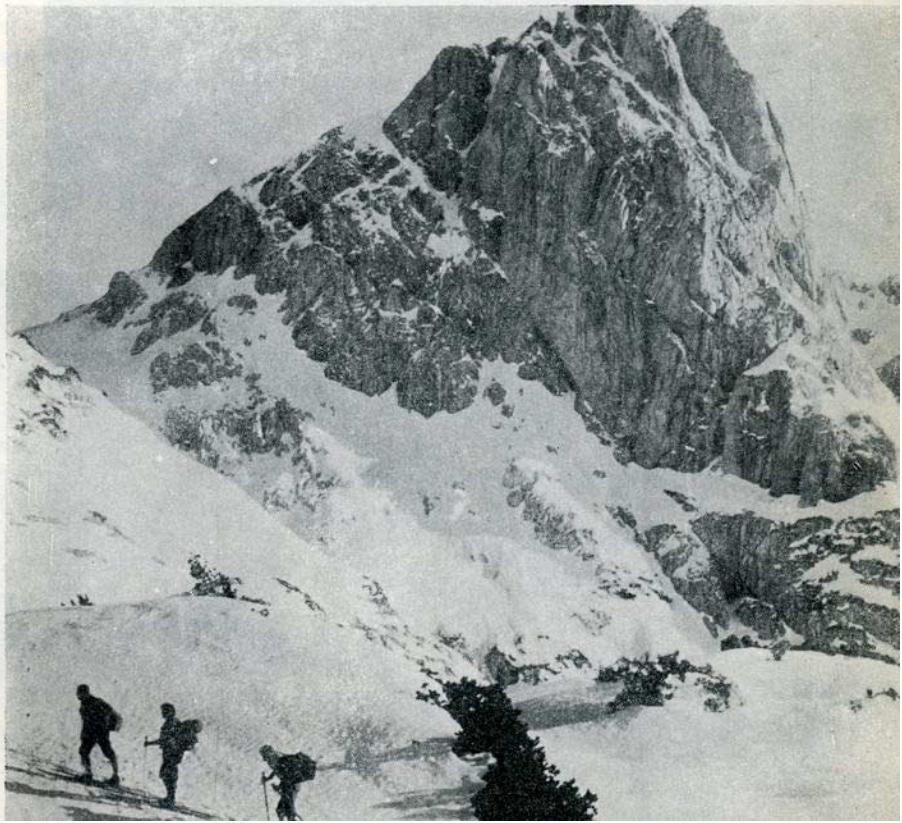
Beskonačno razvučeni hrbat Jahorine, na kojem nema ni jednog snažnijeg vrha, djeluje ljeti kao kakav veseli akvarel, izraden u bezbroj zelenih tonova. Tek zimi golemi prostori ove planine, opterećeni teškim slojevima snijega, počinju da nas uznemiravaju zbog svoje jednostavne ljepote. Na bijelim talasima Jahorine, što se redaju jedan do drugog u beskraj, nema doduše onog čudesnog nakita kao na Bjelašnici, ali se zato rijetko gdje susreće ljesti snijeg, izdrobljen i prosijan u najfinijim granulacijama, kao na ovoj planini. Po tome snijegu skije klize brzo i nečujno, ostavljajući iza sebe samo malene i vesele oblačiće snježne prašine. Stoga nije čudo što u to doba Jahorini kao hodočasnici prilaze sve novi i novi smučari sa raznih geografskih širina.

Ovo je planina čistog, a ne planinarskog skijanja. Čovjek ovdje nikada ne može doživjeti onu bezšumnu i nesigurnu samoću, koja nas tako često prati na visokim planinama. Na Jahorini, ne znam koliko da se udaljimo u danima bez magle, nikada se ne možemo osjećati potpuno sami. Tamo nam se uvijek čini da nas prate nečije oči i da ćemo već iza prvog brežuljka susresti neko poznato drago lice.

Ma koliko dugo promatrali Prenj sa bilo koje strane, nikada nećemo moći utvrditi neki redoslijed, kojim se pružaju lanci njegovih vrhova i glečerskih dolina. Ovo je zaista planina bez ikakve logike i bez ikakvog sistema.

Glečeri su hiljadama godina harali i haraćili Prenjom i u tvrdom kamenom masivu urezali bez smisla za ikakvu harmoniju duboke brazde. Tu je jedini znak života klekovina ili čuperak trave, koji se jedva zeleni ispod kamenja. Slijedeći ovaj razuzdani trag glečera, prenjski lanci i vrhovi nicali su tamo gdje im se prohtjelo, ne pokoravajući se nijednom sistemu ili stilu.

Tako je iz jedne apsolutne anarhije iskršnuo Prenj, konfuzan i pun neočekivanih protivrječnosti. Stvoren u časovima mahnite i ubilačke inspiracije, Prenj je izgubio svaki smisao za pitome, ljudske i spiritualne ljepote rasprjevanog cvjeća i zelenih proplanaka. Njegova je ljepota okrutna i prijeteća, a strah je njen glavni ukras. Snagu ove ljepote shvatit će samo onaj tko je uspio da u Alpama, Prokletijama, Korabu ili Durmitoru provjeri istinitost poruke velikog francuskog filozofa, koji napisa i potpisala, da je lijepo samo ono što je strašno.

Otiš
na
Prenj
Foto:
U. Beširović

Č V R S N I C A

Ako je Prenj građen nervoznom rukom rastrojenog graditelja, Čvrsnica je nesumnjivo djelo smirenog i proračunanog arhitekta, koji nijednu liniju nije povukao uzalud. Ova planina je tvrđava, čijim gigantskim zidovima mogu samo pozavidjeti čuveni graditelji utvrđenja počevši od kineskih i asirskih careva pa do najnovijeg doba.

Okomiti i gotovo nepristupačni zidovi okružuju Čvrsnicu sa svih strana da na jugu izrastu u kolosalni bedem Velike i Male Čvrsnice, koji strmoglavo strši iznad dugog kanjona Drežnice. Ovdje nema vitičkih i osamljenih tornjeva, kopljastih vrhova i tankih krških zubova. Sve linije planine se jednostavno i oštro odsječene bez nepotrebnih ukrasa i nježnog nakita. Čak i najviši vrh Čvrsnice (Pločno 2228 m) jedva se uočava u ujednačenom bedemu.

Ljepota ove planine doživljuje se tiho i dostojanstveno bez pokliča i urlika, sa strahom i poštovanjem. Zbog toga je Čvrsnica valjda ostala do danas bez svojih pjesnika i slikara. Više ih je osvojio mahniti prenjski nered. Prenj je uspio da stvori čitavu plejadu svojih slikarskih poklonika, dok je pod stijenama Čvrsnice ostao samo poneki samotnik u smjelom pokušaju da na platno prenese njihov ozbiljni mir.

Ali u želji da razbijje ovu asketsku strogost čvrsničkih prostranstva priroda je u jednom kutu planine stvorila pravi poetski rusvaj, duhovit poput madrigala, romantičan poput starih ljubavnih soneta, a u isto vrijeme surov i tragican. To je prelijepa dolina Divje Grabovice.

Pločno,
najviši vrh
Čvrsnice
Foto:
U. Beširović

Z E L E N G O R A

Možda nećemo mnogo pretjerati ako kažemo da je ova planina sa gradena od gotovo najizabranijih dijelova drugih planina. Ovdje nalazimo goleme cvjetne pašnjake sa Vranice, proplanke sa Treskavice, krhke i bijele vrhove sa Prenja i stare šume sa Romanije ili Šatora. U dugoj barijeri Oborenih točila, na kojoj se uzdiže, ne bez elegancije, šiljak Munjaša, vidimo dijelove čvrsničkog bedema, dok nas zaobljena i siva Lelija toliko podsjeća na obje vrhove Bjelašnice.

Jedino zelengorska jezera, a njih ukupno ima sedam, nisu stvarana ni po kojem uzoru. Ona su jednostavno ukradena sa dječjih slikovnica. Crno jezero i jezero na Donjim Barama donešeno je iz nekog vilinskog svijeta; Kotleničko jezero leži kao ukleta ljepotica u samotnoj dolini punoj razvaljanog kamena i kao da očekuje utvare, koje će svakog časa uzburkati mirnu jezersku vodu; Štirinsko jezero je puno neke bogumiljske tištine, pokupljene sa obližnje nekropole; površinu Kladopoljskog jezera uvijek šibaju vjetrovi, što gaze dugim Kladovim poljem, dok se modrina Borilovackog jezera na užas teoretičara harmonije boja divno slaže sa zelenilom okolnih pašnjaka.

Sve se ove različite arhitekture i stilovi Zelengore slijevaju izvan svih očekivanja u jednu čudesnu harmoniju, koja ovu planinu — tako malo poznatu u planinarskim redovima, a toliko spominjanu u našoj novijoj historiji — stavljuju na posebno i istaknuto mjesto u golemom registru planinarskih ljepota.

Kotleničko jezero na Zelengori

Foto: U. Beširović

Teško je reći da li bi Maglić bio strašniji, pa prema tome i mnogo ljepši, kada bi na njegove vrhove bilo moguće doći samo direktnim južničkim uz stijene. Iako ovo pitanje nema sigurno nikakve svrhe, jer kroz Vjeveričin prodor ide uska strma stazica prema vrhu, ipak moramo poštovano priznati da nam je ponekad krivo što se na najviši vrh Bosne i Hercegovine (2387 m) može ljeti doći samo sa nešto opreza i jačih živaca, a bez upotrebe bilo kakvih sredstava osiguranja.

Ali ipak za izlazak na vrh Maglića treba imati i sreće i srca, jer gusta pamučasta magla gotovo stalno leži kao nalijepljena na masivu i brani neodlučnim pristup na vrh. Čuva tako magla vrhove Maglića od znatiželjnih pogleda, a kada je ipak želja za putovanjima odvuče u ljetna prostranstva, tada na vrhu ostaju vidici, koji nas znaju skamenniti. Oko ne zna da se odluči i odabere jednu tačku, na kojoj će se duže zadržati. U tim časovima željeli bismo odmah obuhvatiti sve: i razvучene vrhove Zelengore, i snažni masiv Volujaka, i biočki pakao, i čeznutljive vrhove Durmitora.

I da nije Trnovačkog jezera, teško bi se zaista bilo odvojiti od vrha. Ali u procjepu između Volujaka i Maglića leži živo zazidano bedemom golemih stijena tamno jezero, koje nas prisiljava da ostavimo vrh i da se sručimo u kotlinu, gdje nas dočekuje stravična jezerska tišina.

Maglić
Foto:
M. Karahasanović

VLADO OŠTRIĆ, Zagreb

Jugozapadni greben Kleka

Planinari na Kleku redovito se uspinju od planinarske kuće na vrh starom poznatom stazom ispod Potkleka i zapadne stijene Kleka na sedlo pod vrhom. Alpinisti silaze odatle do podnožja jugoistočne stijene, gdje se redaju ulazi u penjačke smjerove, a ostali posjetioci penju se dalje do vrha.

Međutim, postoji jedna druga zanimljiva mogućnost uspona od kuće na sedlo pod vrhom. Tu mogućnost pruža kosa, pretežno stjenovita, što spaja ove dvije tačke i predstavlja jugozapadni greben Kleka. Uspon preko tog grebena pruža lijepo vidike, planinsko cvijeće, ponešto slobodnog penjanja, zadovoljstvo kretanja besputicom i doživljaj nečeg novog u planini koja je inače dobro poznata.

Ako se krene iza kuće strmo uvis i zaobiđu dva stjenovita tornja, dolazi se uskoro do stijena u kojem se mogu ugodno protegnuti ruke, jer valja ponešto penjati. Preko uskog kamenitog grebena koji se strmo ruši prema istoku, a ugodno iznenađuje planinskim cvijećem, dolazi se — na prvi pogled — do kraja uspona. Maleno, sasvim usko sedlo kojim završava greben, naslonjeno je na okomitu, desetak metara visoku stijenu što se ovdje ispriječila kao produženje Potkleka. Dobro raspoloženi penjač može ovdje proći poludesno kroz stijenu, dok drugi planinari moraju ići u desno — opet penjački — u malu, zelenu i strmu uvalu između stijena. Kroz nju se treba još malo spustiti, a onda popeti u lijevo — oko ugla okomite stijene — na vrlo maleno usko sedlo. Ovdje se iznenada otvara pogled na jugoistočnu stijenu Kleka. Na protivnoj strani — iznad uvale kroz koju smo prošli — vidi se neveliki otvor jedne spilje.

Sa ovog sedalca naoko opet nema lakog izlaza. Lijevo je bok one okomite stijene, a naprijed stijena — obrasla drvećem u gornjem dijelu — koja se ruši prema strmini u podnožju jugoistočne stijene Kleka.

Izlaz je međutim u penjanju između ovih dviju stijena. Tu ima mladog drveća, ali ipak se treba pažljivo prihvati rukama. Začudo na tom je mjestu — jedinom izlazu sa sedla — jedan klin. Tko ga je i kada postavio neznam. Obzirom na mjesto gdje se nalazi predstavlja zanimljiv detalj ranijeg planinarskog djelovanja na Kleku.

Na preostalom kratkom usponu prolazi se iznad jedne spilje. Do nje treba sići preko prilično ispostavljenog ugla stijene. Pred otvorom je mala hladovita terasa. Neki su »konkvistadori« ostavili kraj otvora i svoja imena.

Ovaj vršni dio uspona dovodi nas na — nazovimo to tako — glavu jugoistočnog grebena (1100 m). Stjenoviti rub pruža isto tako lijep vidik

kao i sam vrh Kleka (osim prema sjeveru). Nakon kratkog provlačenja između stabala i grmlja izlazimo na sedlo pod vrhom.

Ovim opisom, naravno, nije učinjeno veliko otkriće. Ipak, vrijedno je podsjetiti se da je Klek zanimljiviji nego što misli površni izletnik. Planinari su i suviše naviknuti na markiranu stazu, alpinisti žure redovito pod jugoistočnu stijenu. Penjači su međutim u novije vrijeme krenuli i u druge stijene Kleka (npr. smjer »HPD 90« u zapadnoj stijeni Kleka opisan u Našim planinama 11—12/1964.). Planinari imaju slične mogućnosti na cijelovitom području ove planine (na neke od njih ukazuje »Vodič na Klek« dra Ž. Poljaka iz 1959. godine i članak o Perasovom jarku Gorana Švoba u Našim planinama 9—10/1962.).

Dobro je dakle imati u vidu da su najviši vrh, markirana staza i jugoistočna stijena Kleka samo detalji jedne složenije cijeline.

„Imamo samo pikse“

Planinarska anegdota

U ljetu 1936. planinarski dom na Kalniku još nije imao stalnog opskrbnika, te je kao čuvan bio seljak iz Kalnika Valent Radiček ili kako su ga svi nazvali »naš Valić«.

Bio je to čovjek visok gotovo dva metra, »debeo« kao kolac. Uredovao je uvijek kroz prozorčić za izdavanje hrane i to obavezno sa svojim »škrnlakom« na glavi.

Jedne večeri došli su dr Oblak i dr Režek, dva poznata slovenska planinara, na svom putu preko zagorskih planina i Varaždinskih toplica, umorni i gladni na Kalnik.

Valić se nalazio u blagovaonici i tamo se s njima pozdravio. Kada su zatražili jelo, Valić se okrenuo, otrčao u kuhinju, zauzeo svoj »službeni« stav na prozorčiću i upitao:

»Kaj izvoliju?«

»Kaj imate za jelo?«

»Svega« — odgovarao je Valić.

»Možemo dobiti palačinke?«

»Je, to nemamo«.

»Onda šmarn.«

Naš se Valić u cijeloj svojoj dužini ispružio kroz prozorčić izbuljio oči i začuđeno upitao:

»Je, kaj je pak to?«

Videći da nemaju što mnogo da biraju, planinari su zatražili da im se dade ono što ima. Valićev odgovor je bio:

»Imamo samo pikse.«

»Pikse, kaj je pak to?«

»Pikse, kaj neznate, pikse!«

Tu su domaći planinari morali razjasniti gostima da Valić pod pik-sama misli konzerve.

Marija Pomper

Bitovnja - Pogorelica - Vranica

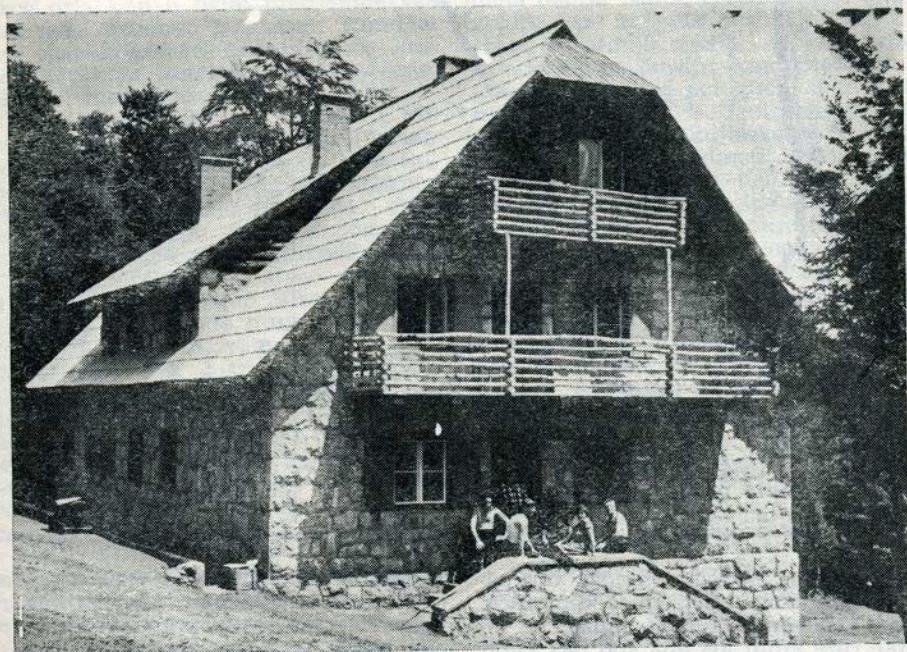
»FOJNIČKA TRANSVERZALA«

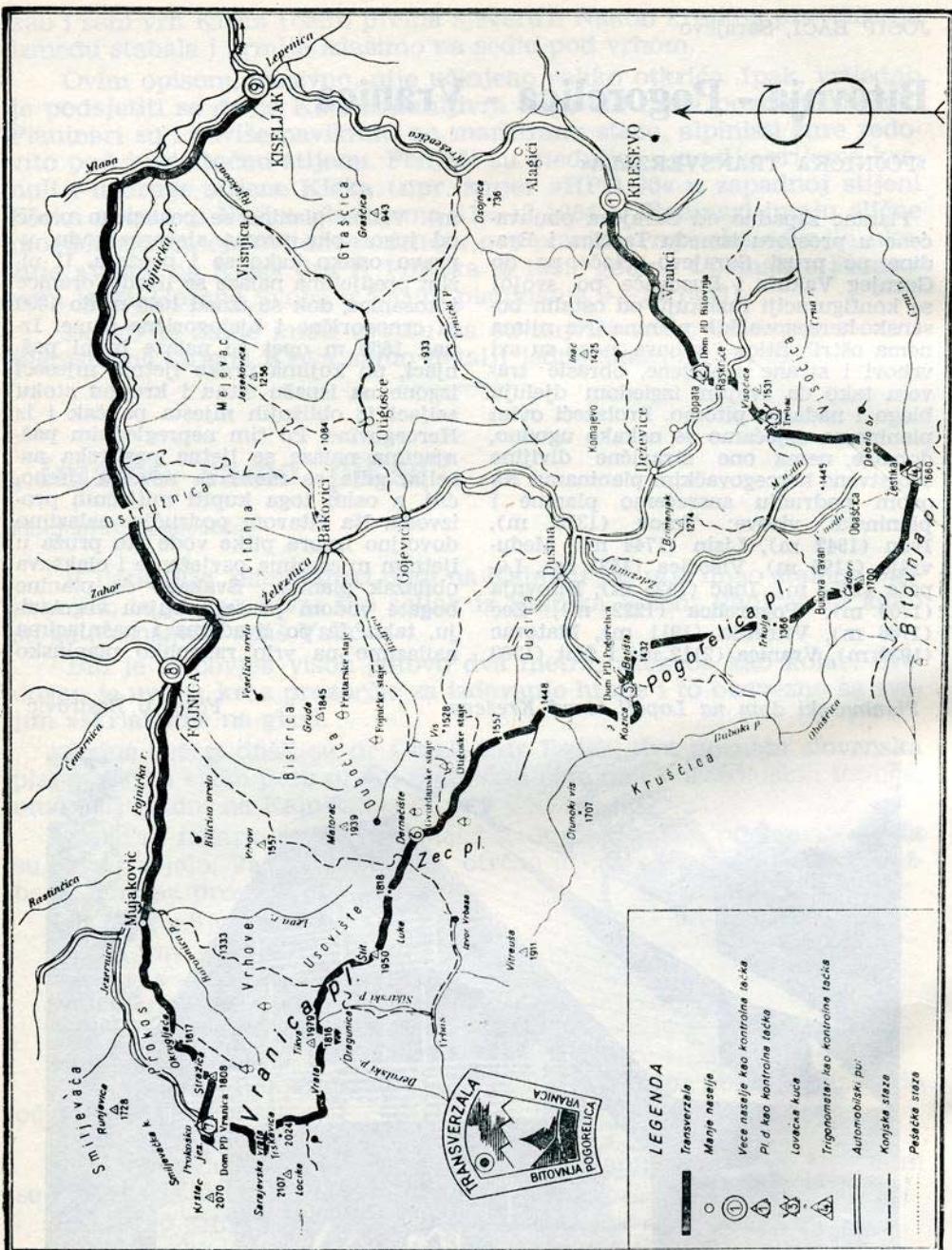
Planine zapadno od Sarajeva obuhvaćene u prostoru između Tarčina i Bradine na pruzi Sarajevo—Ploče pa do Gornjeg Vakufa i Busovače po svojoj se konfiguraciji razlikuju od ostalih bosansko-hercegovačkih planina. Na njima nema oštih litica i vrhova, nego su svi vrhovi i strane zaobljene, obrasle travom tako da svojim izgledom djeluju blago i nadasve pitomo. Prolazeći ovim planinama osjećamo se nekako ugodno, domaće, nema one stravične divljine svojstvene hercegovačkim planinama. Na ovom području susrećemo planine i planinske visove: Tmor (1315 m), Ivan (1542 m), Lisin (1744 m), Međuvršje (1195 m), Visočica (1531 m), Lopata (1274 m), Inač (1425 m), Bitovnja (1700 m), Pogorelica (1222 m), Zec (1766 m), Vitreša (1911 m), Matorac (1939 m), Vranica (2112 m) i Štit (1780

m). Visina planina se postepeno penje od jugoistoka prema sjeverozapadu, u pravo onako kako se i pružaju. U nižim predjelima nalaze se livade, oranice i kosanice, dok su iznad 1000 m do 1600 m crnogorične i bjelogorične šume. Iznad 1600 m opet se nalaze bujni pašnjaci, po kojima preko ljetnih mjeseci izgone na ispašu sitnu i krupnu stoku seljaci iz obližnjih mesta pa čak i iz Hercegovine. Po tim nepreglednim pašnjacima nalaze se ljetna pastirska naselja, gdje se može za nevolju prenocići, a osim toga kupiti mlijječnih proizvoda. Na čitavom području nalazimo dovoljno izvora pitke vode što pruža u ljetnim mjesecima osvježenje i olakšava obilazak planina. Svakako da planine bogate vodom pružaju bujnu vegetaciju, tako da po livadama i pašnjacima nailazimo na vrlo raznoliko planinsko

Planinarski dom na Lopati iznad Kreševa

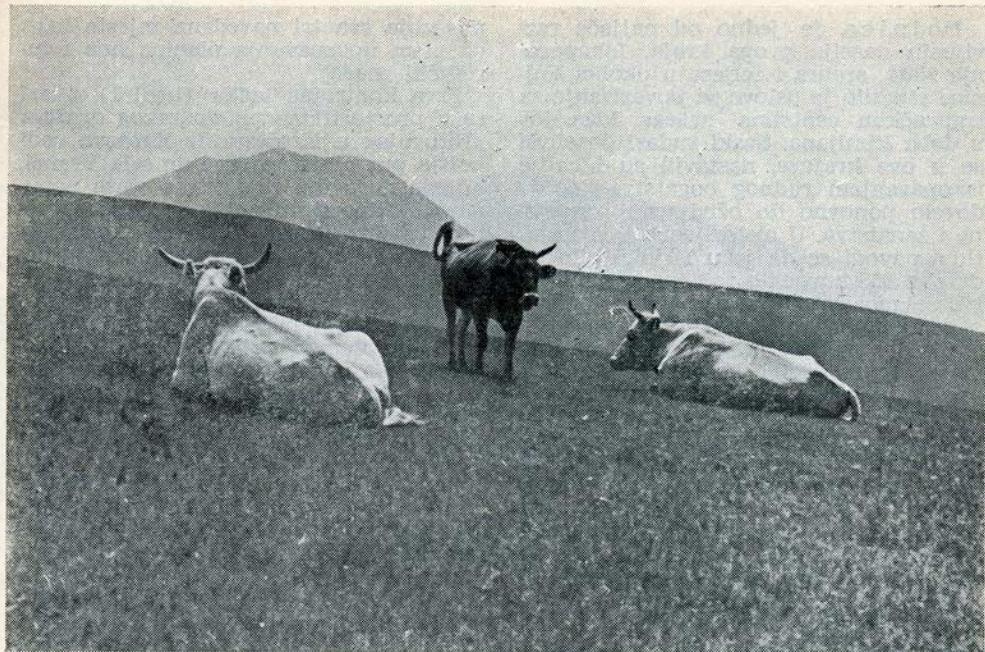
Foto: U. Beširović

cvijeće i bilje. Naročito mnogo ima ciklama, encijana, dragoljuba, komorača, a pod vrhovima Vranice nailazi se na rijetke ruže kojih još ima kod nas samo

u Alpama i posebne vrste jaglaca, jedine ove vrste na Balkanu. Ljubiteljima ribolova u planinskim potocima pruža se mogućnost lova na pastrve, lipljane i

Bitovnja

Foto: U. Beširović

rakove. Posjetioci planina često će ugledati u visinama jastrebove i po kojeg surog orla koji u ovim predjelima već postepeno izumire. U gustim šumama lovci susreću zečeve, lisice, jazavce, srndače, divokoze, tetrijebe, divlje svinje, vukove i medvjede.

Ove planine bogate su rudnim i mineralnim blagom. Putem od Tarčina preko Meoršja, Lopate, pa do sela Dusine srećemo radnike na površinskom kopanju barita, a oko Bakovića i Fojnice na iskopavanju pirita. U podnožjima planina izviru mnoge ljukovite vode uz koje su nikla još u staro doba naselja kao što su Krešev, Kiseljak i Fojnica. Prije opisa same transverzale, evo par riječi o tim mjestima.

Krešev ima znatnu historijsku i kulturnu tradiciju. Radi svoga rudnog i mineralnog bogatstva bilo je poznato u starom vijeku Rimljanim. Oni su u njegovoj okolini koristili bakar, živu i zlato. U ove krajeve došli su u srednjem vijeku saski rudari radi iskopavanja i prerade metala, stvarajući tako kovačke radionice. Danas u Kreševu nastavlja tradicionalno iskopavanje ruda poduzeće »Barit«. Od bivših individualnih kovačkih radionica izgrađeno je poslije drugog svjetskog rata moderno preduzeće »Čelik«. U Kreševu se nalazi tako mine-

ralno vrelo sa stalnom temperaturom od 18°C. Uz vrelo je bila ranije sagrađena manja banja, a radi stalne temperature žene su rado koristile vodu kraj vrela za pranje rublja. U kreševskom samostanu se čuvaju razni predmeti od srebra i nekoliko vrijednih slika iz barokne Ticianove i Tintorette škole, zatim radna soba književnika Fra Grge Martića. Svi ovi predmeti čuvaju se kao kulturni spomenici i pod zaštitom su države. Kreševljaci su poznati ljubitelji planina, te su u svome mjestu osnovali planinarsko društvo »Bitovnja«, lovačko društvo »Tetrijeb« i ribarsko društvo. Planinarsko društvo ima dom na Lopati, a lovci imaju manju kuću na Trepcu, dok ribari grade dom na domaku Kreševa. Sa Kreševom postoji redovan autobusni saobraćaj iz Sarajeva i Visokog preko Kiseljaka.

U Kiseljaku se nalazi nekoliko ljekovitih izvora sa banjom i medicinskom službom. Banja služi za žučne i bubrežne bolesti. Radi boljeg korištenja ljekovitih vrela osnovano je poduzeće sa zadatkom da puni boce mineralnom vodom i prodaje pod nazivom »Sarajevski kiseljak«. Kiseljačani imaju planinarsko društvo »Pogorelica« i kuću na istoimenoj planini.

Fojnica je jedno od najjače razvijenih naselja ovoga kraja. Iskopavanje zlata, srebra i željeza u okolini Fojnice stvorilo je uslove za povezivanje sa trgovačkim centrima našega Juga još u doba Rimljana. Saski rudari doselivši se u ove krajeve, nastavili su i ovđje iskopavanjem rudnog bogatstva, što je dovelo ponovno do oživljavanja trgovine i zanatstva. U historijskim dokumentima navodi se da je u Fojnici bilo tada oko 150 kovačkih radionica, talionica i kovačnica oružja, a oko 100 kujundžijskih radionica obradivalo je iz zlata i srebra razne filigranske nakite. Kratko vrijeme pred kraj bosanskog kraljevstva Fojnica je bila i kraljevska rezidencija. Da je Fojnica nekad bila jak privredni i kulturni centar ovoga kraja dokazuju i ruševine nekadašnjih utvrđenja na Kozogradu iznad Fojnice, Zvoničnog grad na Citonji kod sela Božića, a na sjevernim stranama Fojnice utvrđenja Laguni na Gradini i Kaštela na Zahoru. Za vrijeme turske vladavine fojnički franjevci uspjeli su dobiti izvjesne vjerske privilegije od sultana, te se u sadašnjem samostanu čuvaju razni fermani, povjelje, numizmatičke zbirke bosanskih vladara i starog Dubrovnika. Današ je ovo sve sredeno u samostanskom muzeju i biblioteci, te se radi historijske vrijednosti nalazi pod zaštitom države. Još je turskog vremena mnogo se je posvećivala važnost mineralnim vrelima, te su od njih napravljene banje. Do drugog svjetskog rata bile su te banje u privatnom posjedu, a sada su suvremeno uređene i pod liječničkim nadzorom. U privrednom smislu Fojnica se sve više razvija. Osnovano je poduzeće za geološka ispitivanja, postoji šumsko industrijsko poduzeće »Vranica«. Na Kozogradu je sagradena televizijska relejna stanica, što će svakako pridonijeti i kulturnom razvoju ovoga kraja. Od sportskih organizacija najrazvijenije je planinarsko društvo »Vranica« koja posjeduje kuću na Prokoškom jezeru, lovačko društvo »Divokozak« sa kućom u Jezernici i ribarsko društvo, a njihov dom sa mrijestilištem je omiljeno izletište svih posjetilaca Fojnice. Osim sportskih organizacija ovdje djeluje jako turističko društvo koje ima i svoje kamp-kućice pogodne za ljetovanje. Nalaze se u neposrednoj blizini banje. Do Fojnice vodi asfaltirani put, a ima autobusnu vezu sa Sarajevom i Visokim.

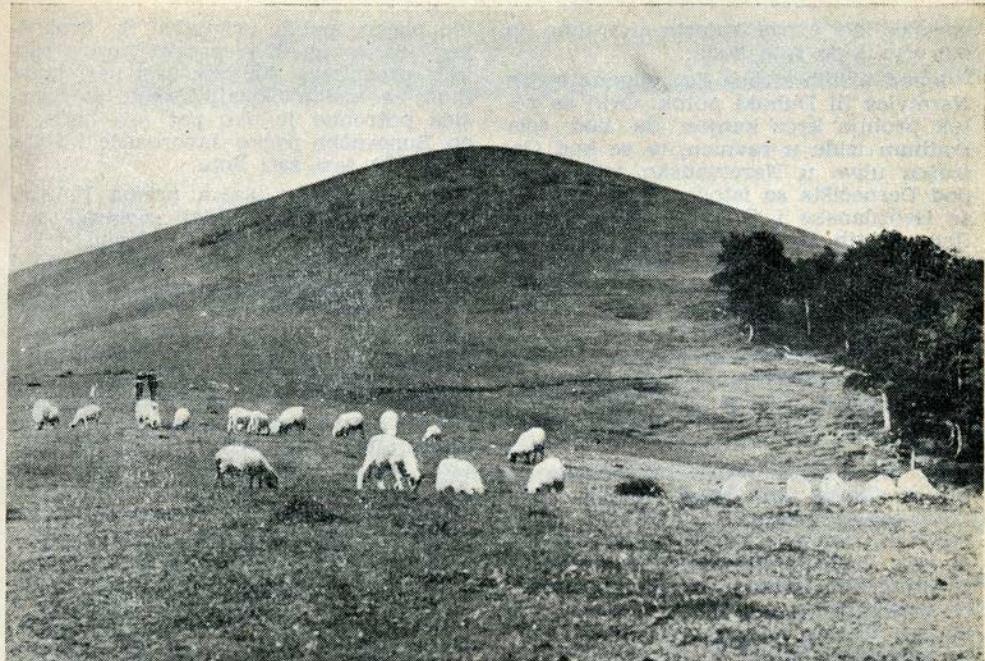
Posjetioci transverzale istovremeno imaju mogućnosti da se upoznaju sa svim ovim znamenitostima, jer staza

povezuje sva tri navedena mjesta tako da osim upoznavanja planina ima i turistički značaj.

Prva kontrolna tačka (broj 1) nalazi se u prostorijama planinarskog društva »Bitovnja« u Kreševu. Iz Kreševa vodi kolski put pored groblja do sela Vranci, odakle nastavlja markirana staza napuštenim rudarskim putem i dalje se peče kroz jarugu, te izlazi na Lopatu za dva i po sata hoda do planinarskog doma sagrađenog 1963. godine. U domu se nalazi transverzalni žig »Lopata« (broj 2). Dom ima veliku kuhinju sa potrebnim posudem i prostranom blagovaonicom. Na spratu se nalaze spavaće sobe sa oko 40 postelja. U domu je uvedena voda, a posjeduje i vlastitu kućnu električnu centralu. Dom i bliža okolica može služiti za godišnji odmor i kao polazna tačka za veće pohode. Za lijepih vrednih ljetnih večeri može se vidjeti sa obližnjeg proplanka Opogora (1274 m) Sarajevo u moru električnih žarulja i neonskog svjetla. Iznad doma nalazi se široka košanica, tzv. Šimundića livada, odakle se pruža pogled na predjele Pogorelice, Žeca, Motorca i Vranice. Postoji još nekoliko putova za Lopatu. Jedan od tih ide sa željezničke stanice u Tarčinu (4 sata hoda). Sa Lopate može se sći u pravcu Fojnice do sela Dusina. Iz Dusine ima autobusna veza sa Fojnicom.

Da bi došli do kontrolne tačke »Visočica« (broj 4) treba se sa Lopate vratiti na raskrsće i nastaviti markiranim šumskim putem uz sjeverne padine Visočice do vrela na Trepku. Od ovoga vrela treba poci lijevo preko livade, tj. ostaviti put da bi došli do lovačke kuće lovačkog društva »Tetrijeb« iz Kreševa. Na kući se nalazi pričvršćena transverzalna kutija sa žigom (broj 3). Sa Lopate do ove kuće ima 30 minuta. Lovačka kuća ima kuhinju i sobe sa osam postelja.

Od lovačke kuće potrebno je vratiti se na put koji smo ostavili na vrelu i nji me nastaviti kroz bukovu šumu. Na ovom dijelu puta, a pogotovo prilikom uspona preko Prelova, nailazimo na ostatke starog karavanskog puta koji je ove krajeve povezivao sa Hercegovinom. Nakon 2 sata hoda stiže se na sjeverne padine gole Bitovnje, koju narod zove Žestika, a na kartama stoji Višestika (1660 m). Put nas vodi ispod Martincovog groba (navodno grob jednog vojnika iz prvog svjetskog rata). Ispod puta u šumi nalazi se kontrolna tačka »Bitovnja« (broj 5). Ispod Višestike vodi jedan markirani put južno prema pašnja-

Zečja glava (Zec planina)

Foto: U. Beširović

ku na Crepliji (Ščavnje 1600 m) gdje se nalaze seoske kolibe i ostaci temelja predratne planinarske kuće. Na Creplijama nalazi se jako vrelo. U ljetnim danima može se dobiti kod seljaka mlijeko, sir i dr. Sa Ščavnja silazi markirani put u pravcu juga kroz bukovu šumu do željezničke stanice Bradina. Vrijeme hoda sa Ščavnja do Bradine traje 3 sata. Sa ove markirane staze može se u podnožju Lisina okrenuti desno nemarkiranim seoskim putem u selo Repcvce, gdje je sačuvana veća bogumilska nekropola, samo taj put je znatno duži. Bitovnja sa svojim ograncima pruža obilne mogućnosti ljetnog i zimskog sporta, no radi udaljenosti i pomanjkanja bar još jedne planinarske kuće na samoj Bitovnji, ova je planina slabo posjećena. Stoga je za obilazak Bitovnje subotom poslije podne i nedjeljom najpodesnije noći na Lopati, a u toku nedjelje prijeći već opisani put.

Sa Višestike vodi preko pašnjaka transverzalni put prema najvišem vrhu Bitovnje Čadoru (1700 m). Sa ovoga dijela puta pružaju se na sve strane prekrasni vidici, osobito prema jugu na Bjelašnicu, Prenj i Čvrsnicu. Sa Čadrom put se postepeno spušta u sjevernom

pravcu kroz bukovu šumu prema Bukovoj Ravnini, zatim put dalje ide preko Trkulja, Piskavice, Ljeskovika, Radave i Batišta na pašnjake Pogorelice. Tu se nalazi u planinarskoj kući istoimenog društva iz Kiseliaka 6. kontrolna tačka. Sa Čadrom da ove kuće potrebno je dva i po sata hoda. Planinarska kuća (1222 m) ima u prizemlju kuhinju i još jednu prostoriju, a na spratu sobe sa posteljama. Niže kuće nalazi se jako vrelo. I na pašnjacima Pogorelice nalaze se preko ljeta seliaci sa stokom na ispaši. Preko Pogorelice vodi prema Hercegovini ši-ovi put. Od ovoga puta može se doći za nevunih 15 minuta do stiene zvane Zvizđan koja se skoro okomito diže iz podnožja Dubokog potoka ili Neretvice. Sa prema Prenju i Čvrsnicu.

Desetak minuta od planinarske kuće sa Pogorelice transverzalom prema Zec planini kroz rijetku bukovu šumu stiže se ispod Kozice do manjeg pašnjaka na kojem se nalazi seoska koliba. Dalje zapadnom stranom Dugog brda (kota 1441 m) na Zečevu livadu, odakle sa sjeverne strane oko vrha Zečeve glave (kota 1766 m) te preko Smiljeve kose na Dernečište. Tu se u jednoj stijeni nalazi kontrolni žig (broj 7) »Dernečište«. Sa Po-

gorelice do ovoga mjesta potrebno je oko dva i po sata hoda.

Ispod južnih strana Zec planine izvire Neretvica ili Duboki potok. Ovaj se potok probija kroz kanjon da kod sela Podhum izide u ravnici, te se kod Ostrošca uliva u Neretvansko jezero. Ispod Dernečića sa istočne strane nalaze se Gvoždanske i Otigoške staje. Preko ljeta sa tih staja neprekidno se čuje blejanje ovaca i zveket zvona. Odavde pa sve do Prokoškog jezera stalno se nailazi na čobane koji su prema prolazniku neobično susretljivi i gostoljubivi. Nije zgoreg prilikom razgovora ponuditi sa kojom cigaretom, jer toga nemaju u planini. Dernečić je prostrana visoravan sa koje se vide sve obližnje i dalje planine.

Sa Dernečića vodi transverzala u pravcu Luke, te ispod visova Štita (1950 m), Debela Brda (1801 m), Tikve (1979 m), Derala i Vrata stiže u centralni dio Vranice gdje se nalaze vrhovi preko 2000 m. Putem se pružaju ponovno novi vidici sa nezaboravnim utiscima na sve okolne planine. Sa Vrata staza se postepeno uzdiže u sjevernom pravcu da potom postepeno sidiše ispod Trskavice na Prokoško jezero (1636 m). Na Prokoškom jezeru nalazi se planinarska kuća. Sa Dernečića do Jezera potrebno je tri i po sata hoda. U domu se nalazi žig kontrolne tačke (broj 8). Planinarska kuća na jezeru ima kuhinju, blagovaonicu, a na spratu spa-vanice sa oko 20 postelja. Prokoško jezero je glečerskog porijekla veliko 250×350 m, duboko 14–16 m. U jezeru žive prehistoriciski degenerirani tritonii zvani crni salamanderi. Za ljetnih mjeseci može se u jezeru kupati. Posljednjih godina ovaj planinarski kraj mnogo posjećuju domaći i strani turisti, te je sve teže dobiti smještaj u koliko se na vrijeme ne osigura kod planinarskog društva »Vranica« u Fojnici. Iznad jezera dižu se najviši vrhovi Vranice Krstac (2070 m) neposredno iznad jezera, Trskavica (2024 m), Bela Gromila (2071 m), Ločika (2107 m) i najviši vrh Nadkrstac (2112 m). Prilaz ovim vrhovima je za lijepog vremena lagan, jer su svi lako vidljivi, a nekih naročitih staza prema vrhovima nema, jer se svugdje

ide preko malih pašnjaka. Sa Prokoškog jezera mogu se praviti ture u raznim pravcima. Za oko šest sati hoda može seći u Gornji Vakuf, do Sebešića potrebno je oko pet sati hoda, a do Busovačke preko Javorovače i Ščita (1780 m) šest sati hoda.

Od Prokoškog jezera prema Fojnici, devetoj kontrolnoj tačci, možemo sici seoskim putem preko Runjevice i Paljika, ili stazom niz potok Jezernicu, koji ističe iz Prokoškog jezera, ili trećim putom preko Stražice (1808 m). Put preko Paljika je najduži, ali i manje naporan, a istovremeno ide visinom odakle se pružaju novi vidici. Staza koja silazi u Jezernicu ima posebne draži. Potok se strmo ruši i pjeni uz zaglušnu buku stvarajući uvijek nove prizore. Ovaj put je ugodan ljeti za velike žege jer ima dovoljno svježine i vode. U Jezernici se nalazi na pola puta manja lovačka kuća. Treći put je istovremeno i transverzalni, a ide preko Stražice, najkraći je ali i najnaporniji. Sa jezera potrebno se je popeti do pod Stražicu, a zatim strmim serpentinama sici preko sela Mujakovića. Sva ova tri puta stazu se kod škole gdje se nalazi tovarište šumskog poduzeća »Vranica« iz Fojnice. Od škole do Fojnice vodi kamionski put dug šest kilometara. Put od jezera do Fojnice traje četiri do pet sati zavisno kojim se putom pode. Deveti kontrolni žig nalazi se u Turističkom birou u Fojnici.

Deseta kontrolna tačka nalazi se u Kiseljaku također u Turističkom birou.

Polaznici transverzalnog puta mogu zatražiti transverzalne dnevnike od planinarskog društva u Kreševu. Uz dnevnike daje se i posebno uputstvo o tome, gdje se nalaze i kako su smještene kontrolne kutije sa transverzalnim žigom.

Iako neki od navedenih puteva nisu markirani, nema orijentacijskih poteškoća, osobito u ljetnim mjesecima kad su ove planine punе seljaka i čobana koji mogu dati najnužnije podatke. Obilazak ovih planina najljepši je u ljetnim mjesecima, a sama transverzala može se obići lagano za dva i po dana hoda.

Pitanje za diskusiju

Ing. MIROSLAV PLEŠKO, Zagreb

O solo - penjanju

Poznato je da je alpinizam grana planinarstva koja najviše zahtjeva od čovjeka. Penjački navez, daleko od ljudi, prepušten vlastitim snagama, mora samostalno rješavati probleme za vrijeme uspona. Ti problemi su ponekad potencirani specifičnim uvjetima, kao što su loše vrijeme, ozljeda odronjenim kamenom itd. Iz toga proizlazi, da dobar penjač može postati samo hladnokrvan čovjek koji nije sklon panici i koji u kritičnim trenucima donosi najpravilnije odluke. Razumljivo je da mora biti i fizički spremna za određeni penjački uspon.

Tehnika penjanja zadnjih je godina mnogo napredovala. Klasični alpinizam je time počeo gubiti na ljepotu. Brzina napredovanja, prelaženje teškoća i sama spremnost penjača veći su nego u doba klasičnog alpinizma. Svemoćni bor-klin (ekspanzivni klin) prelazi sve zapreke. Kao posljedica toga pojavljuje se solo-penjač.

Bilo bi krivo tvrditi da do pred nekoliko godina nije bilo solo-penjača. I ranije su vršeni solo-usponi raznih teškoća sa manje ili više uspjeha. U Hrvatskoj je solo-penjač bio Dragman, a u Sloveniji dr Jug. Poslije rata alpinizam se počeo naglo razvijati. U Evropi je alpinistima tada još ostalo tri problema: Grandes Jorasses, Eiger i Matterhorn.

U evropskom alpinizmu javlja se u to vrijeme jedan izraziti solo-penjač, Nijemac Hermann Buhl. Svojim penjačkim usponima ubrzo se probija među najveće evropske alpiniste i osigurava si mjesto u njemačkoj ekspediciji na Nanga Parbat. Svojim solo-usponom na vrh Nanga Parbata postaje svjetli uzor svim alpinistima. Može se slobodno tvrditi da je uspio samo zato, jer je bio navikao da sam, prepušten sebi, savladava teškoće. Iz njegove biografije znamo da je bio strastveni planinar, zaljubljen u stijene, vrhove i planine. Sve svoje slobodno vrijeme provodio je u tom svijetu. U planinama je doživljavao najljepše i najuzvišenije trenutke svog života.

Drugi veliki alpinista, Walter Bonatti, također je solo-penjač. Istina, ne tako izrazit kao Buhl, ali po svojim penjačkim usponima svakako zaslužuje mjesto na vrhu ljestvice alpinista. Njegov posljednji podvig bio je solo-uspon kroz stijenu Matterhorna. To je uslijedilo nakon njegovog zimskog uspona sa C. Zapellijem u stijeni Grandes Jorasses-a. Karakteristična je njegova izjava nakon izvršenog uspona: »Na vrhu nisam bio radostan. Osjećao sam žalost, jer predamnom više nije postojao ni jedan problem za koji bi se spremao i za koji bi živio.«

Pokušajmo ustanoviti što je utjecalo na ove penjače da idu sami u stijenu. Tendenciozno bi bilo tvrditi da su takvi usponi avanturistički i

da sadrže negativne elemente kao što su želja da isticanjem vlastite ličnosti, borba za mjesto na rang listi i slično. Pokušajmo do odgovora na to pitanje doći drugim putem.

Kao prvi u navezu vjerojatno se već svaki aktivni penjač ponekad zapitao, da li bi bio spreman i da li bi tako sigurno napredovao, kad ne bi bilo partnera i užeta koji mu daju izvjestan osjećaj sigurno u stijeni. Mislim, da između penjača koji stalno ide prvi u navezu i solo-penjača nema velike razlike — osim u ekstremno teškim detaljima — barem s obzirom na tehničku spremnost penjača. U izvjesnim situacijama, npr. kad stojimo pod stijenom koja nas intenzivno privlači i oduševljava, vrlo lako je napraviti korak k solo-usponu.

Kad se nalazi sam u stijeni, penjač znatno povećava svoj oprez. Klin ili oprimak koji opterećuje, savjesnije provjerava i vro malo ide na rizik. Ali ovdje ima još jedan problem. Osjećaj osamljenosti u stijeni je najteže što solo-penjač mora savladati. On je prepušten samom sebi, svom znanju i vještini. Nema s kim da razgovara i osjeća se daleko od ljudi i drugova, sam sa stijenom koju želi savladati.

U takvim trenucima čovjeka može lako obuzeti strah, strah koji sputava kretnje, ali koji se mora pobijediti. »Postojanje toga straha i njegovo savladavanje jest ono, što daje smisao alpinizmu.« To su riječi W. Bonattija nakon prvenstvenog solo-uspona jugozapadnim stupom Petit Drua, riječi »čovjeka koji se uvijek vraća«, kako su ga drugovi nazvali.

Iz toga se lako može zaključiti da je aktivnost velikih penjača stalno povezana sa životnom opasnošću, ali baš taj rizik neodoljivo privlači alpiniste. Što je bio kritičniji detalj koji je penjač prešao, to je potpuniji njegov osjećaj zadovoljstva.

U stijeni, izdvojen od cijelog svijeta, kada se kreće na granici postojanja, postaje čovjek svijestan prave vrijednosti života. Alpinisti znaju cijeniti ljudski život. Oni se bore za nj i onda kada bi mnogi drugi izgubili svaku nadu u spas.

To je ono najvažnije što stijena pruža penjaču uz istreniranost tijela za fizičke napore, sposobnost podnošenja hladnoće, samostalnost i brzinu u donošenju odluka i njihovog ostvarivanja.

Treba cijeniti penjača koji ima srca da uđe sam u stijenu. Razumljivo je da se treba prethodno pripremiti za to, jer bez pripreme je besmislen svaki takav pothvat. Solo-uspon zahtijeva samo posve spremnog penjača, dobro izvježbanog i sasvim sigurnog u sebe. Samo takvi penjači postižu uspjehe.

I kod nas ima solo-penjača, još više, možda, potencijalnih solo-penjača. Drago bi mi bilo kad bi ovaj članak pobudio interes za diskusiju među njima i među aktivnim alpinistima i tako pridonio stvaranju pravilnije ocjene solo-penjanja.

Dr IVO VERONEK, Samobor

O zaštiti prirode

U planinarskim društvima, na sastancima, na skupštinama, u skupštinskim izvještajima i u diskusijama, razmjerno se često govorи o zaštiti prirode. Da li je to nužno potrebno, kad postојe kako zasebne ustanove tako i ljudi koji se o tome brinу? Ta mi smo planinari, prema tome i ljubitelji prirodnih ljepota, prirodnih vrijednosti, pa ih naravno i cijenimo i čuvamo!

Zaista su planinarska društva, kao dijelovi jedne velike društvene organizacije, već po naravi stvari a i po svojoj tradiciji, zaštitnici prirode, napose gorske prirode, njenih predjela, pojedinih objekata i osobitosti. Mnogi od naših prvaka osnivača bili su prirodoslovci a brojni članovi planinarske organizacije pripadali su po zvanju i po svojim dužnostima među ljudi kojima je veliki dio njihove djelatnosti bio usko povezan s prirodom, s njenim životom i njenim manifestacijama. Bili su to geolozi i geografi, botanici i zoolozi, ljudi iz šumarske i iz zdravstvene struke, pojedini stručnjaci odnosno praktičari iz oblasti prirodnih nauka. Manje-više svi takvi bili su istraživači a ujedno štovatelji i čuvari prirodnih vrijednosti.

Ipak, još i danas je potrebno isticati tu povezanost između našeg planinarstva i zaštićivanja prvenstveno gorske prirode. Potrebno je ukazivati na povezanost i suradnju između planinarske organizacije u cijelini te planinara-poedinaca, s jedne strane, a ustanova za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti te stručnih organa i konzervatora, s druge strane. Treba da članovi naših društava budu ujedno i »gorski stražari« u užem i u širem smislu! *Današnja organizacija života i njegov tempo, suvremena shvaćanja - a naročito današnje potrebe na području civilizacije, na polju tehničkog napretka i modernizacije života - takovi su, da često i sve češće dođe u sukob s idejom očuvanja prirode.* S druge opet strane, suvremeni čovjek, usred mehanizacije - izvrsgnut brojnim fizičkim, fiziološkim i psihičkim oštećenjima - nužno treba i tražiti mogućnosti za psihofizičku rehabilitaciju, za rekreaciju; on ima neophodnu potrebu za ugodnim i estetskim doživljavanjem u prirodi i za smirenjem.

Eto, te činjenice nas potiču da se bavimo pitanjem zaštićivanja te prirode, da pokrećemo pitanje zaštite kulturnih, estetskih i mnogih prirodnih vrijednosti; potiču nas da formuliramo neka pravila, neke propise, i da teoriju zaštite provodimo i u svakodnevnoj praksi!

U svijetu, pa i kod nas, sve više se naglašava važnost prirodnih rijetkosti, ljepota i znаменитости. Mnoge su zemlje već odavna spoznale vrijednost ponekih predjela, krajeva i objekata, naročito takvih u još očuvanoj gorskoj prirodi. Ta se vrijednost stručno pa i javno ističe u pogledu njihovog naučnog značenja (u svrhu stručnog ispitivanja nekih odabranih predjela, njihove flore i faune), nadalje u kulturnohistorijskom pogledu (radi ispitivanja njihove prošlosti, postanka i razvoja), a u sadašnjosti i za budućnost sve više u pogledu njihove društveno-privredne vrijednosti i značenja, u smislu turističkih atraktivnosti i rekreacione koristi. Stoga su gotovo općenito već usvojeni mnogi propisi o čuvanju i o »konzerviranju« tih tzv. prirodnih spomenika. Zato se sve intenzivnije radi na njihovoj inventarizaciji, tj. na popisivanju i na razvrstavanju.

Najveći dio naših prirodnih, naučnih, kulturnih i turističkih vrijednosti nalazi se u kraškim krajevima. Oni su to zbog svojih nadzemnih i podzemnih formacija, po svom izgledu, sa svojim vodama, raslinstvom i životinjskim svijetom. Smještaj, položaj i oblici naših kraških planinskih masiva, naših gora, preostaci prašuma i uščuvani život u njima, naša gorska jezera i rijeke ponornice, brojne sutjeske, kajnioni, ponori i pećine - uz rijetke primjerke biljaka i životinja koji još tu žive - to

sve sačinjava posebno bogatstvo za našu zemlju, čini je vrednjom u mnogom pogledu.

Poznato je da su u Evropi već posvema rijetke netaknute prašume gdje bi se mogla naći prirodna, nesmetana dinamika razvitka bilinskog i životinjskog svijeta, od pradavnih vremena do danas. Naša je zemlja i u tom pogledu još zastupana s nekoliko prašumskih kompleksa, ali već postoji opasnost da i tu dođe do jačih zahvata ljudi i civilizacije. Ostaci takovih kompleksa zasad nisu jače ugroženi samo u višim, teško dostupnim, gorskim predjelima.

Na svim tim područjima ukazuju se potreba brze i efikasne zaštite. Zato i kao planinari s veseljem pozdravljamo svaki novi propis koji se izdaje u tome smislu. Zasad je u Hrvatskoj u pitanju zaštite prirode učinjeno možda razmijerno više negoli u nekim drugim krajevima države. U Hrvatskoj imademo čitav niz zaštitom obuhvaćenih prirodnih rijetkosti i ljepota, od kojih već mnoge poznajemo. Danas je, međutim, taj popis vrlo opsežan, a i nadalje se popunjava.

Potrebno je da planinari upoznaju bar glavne grupe zakonom zaštićenih objekata, krajeva, prirodnih predjela i nekih vrsta životinja i bilja, da bi mogli nastupati kao propagatori te zaštite pa i kao čuvari tih vrijednosti. Da spomenem bar nekoliko primjera!

Među »nacionalne parkove« ubrajaju se: Plitvička jezera, Paklenica i područje Risnjaka.

»Prirodni i specijalni rezervati« su na pr. - otok Lokrum, Bijele i Samarske stijene, Modra spilja na otoku Biševu, nadalje neki drugi krški predjeli i njihovi fenomeni, napose na Velebitu (Tulove grede i drugo) - itd.

U »rezervate prirodnih predjela« - spadaju: prodom Zavrtnica (kod Jablanca), jezera na Mljetu, Vražji prolaz s Muževom hižicom (kod Skrada), Štirovača (na Velebitu), Vela draga (pod Učkom) i brojni drugi. Zaštićene su mnoge park-šume: Trakoščan, Medvednica, Jankovac, Marjan itd.

»Spomenici prirode« čine zasebnu skupinu. Ovamo idu na pr. izvor Kupe s užom okolinom, Modro i Crveno jezero (kod Imotskog), Arboretum Trsteno (kod Dubrovnika), brojni pejzažni parkovi i neka groblja, spilja Vranjača (na Mosoru), spilje u nacionalnom parku Plitvička jezera, a neki šumski predjeli (Petrova gora, Psunj, Papuk) — kao memorijalni spomenici. Među zaštićene objekte spadaju pojedine grupe drveća ili pojedina stabla, zaštićene biljke i životinje, kao na pr. dvoredi čempresa (Korčula) i jablanova (Suhopolje), neke platane, lipe i jеле, nadalje stare tise (Jalžabet, Varaždinske Toplice, Ravana gora, Samobor) i mamutovci (Zagreb). Zaštitom su obuhvaćene biljne vrste: velebitska degenija (iz preglacijskog perioda) i drugo rjeđe planinsko bilje (runolist, likovac, encijan itd.). Od životinja: orlovi, veliki tetrijeb, divlja mačka, sredozemna medvjedica, šišmiši i čovječja ribica.

Detaljni popisi nalaze se u »Narodnim novinama«, br. 35 od 15. 8. 1963., zatim br. 2 od 2. 7. 1964., nadalje u izdanjima Hrv. prirodoslovнog društva i Konzervatorskog zavoda.

Nažalost masovnost kod izlazaka u prirodu, neorganizirano izletništvo (bez nadzora) pa i turizam, u praksi znače opasnost za prirodne rijetkosti, a dijelom i za kulturnohistorijske spomenike. Loše planirani smještaj i izgradnja industrijskih i turističkih objekata mogu sasvim poremetiti izgled, mogu smanjiti pa i uništiti vrijednost zaštićenih prirodnih objekata. Takva šteta je velika, mnogostruka, a katkad i nenadoknadiva.

Hoćemo li što potpunije uživanje u prirodnim vrijednostima i njenim manifestacijama, toliko raznoličnim i bogatim, nužno je potrebno da ih čuvamo; treba da u svoju okolinu unosimo, koliko je moguće više, plemenitih osjećanja i nastojanja.

Planinari su pozvani i moralno obavezni da čuvaju prirodu. Čuvanje i zaštitivanje spomenutih i ostalih prirodnih vrijednosti spada u zadatak kulturnog dje-lovanja planinarskih društava i pojedinaca-planinara, ljubitelja prirode, a uz dje-lokrug rada i zadatak ljudi iz konzervatorske struke, u najširem smislu spada to i u brigu čitave društvene zajednice.

Takvo shvaćanje treba ucijepiti u svijest svih planinara, a napose planinarskog podmlatka.

Bez obzira na zakonske propise, koji u krajnjoj liniji često ostaju »mrтvo slovo« — svaki planinar treba da bude — u svakom času — čuvan i zaštitnik gorske prirode i njenih vrijednosti.

VLADO OŠTRIĆ, Zagreb

Jedna pjesma Paula Eluarda

Čitam, miran i pomalo umoran za svojim stolom, u tišini popodnevnog rada, bilježeći nijemi govor tekstova.

A kad umor poraste u mukli pritisak negdje iza čela, puštam mislima da potraže druge tokove.

Prilazim ormaru i prebirem redove knjiga. Dotičem prstima raznolike uveze, prepustajući se priyatnoj nedoumici izbora.

Citam izabranu knjigu i tvrda kocka umora — tu negdje iza čela — tali se i otiče strujom poetske riječi u polja unutarnjih doživljaja.

Nailazim naime na ove stihove, čitam ih ponovo, ponesen prema svijetlu otvorenom obzoru pjesnikove riječi:

Moji časovi

*Bio sam čovek bio stena
Bio stena u čoveku čovek u steni
Bio sam ptica u vazduhu prostor u ptici
Bio cvet u studeni reka u suncu
Alemkamen u rosi
Bratski sâm bratski sloboden¹.*

Raznoliki su tokovi poetske riječi. Doživljujući ih, možemo se uputiti jednim od njih slijedeći liniju svog vlastitog doživljavanja.

Tako je i sa Eluardovim stihovima. Sklad lirskih slika u njima krije, mislim, čitav mali svijet doživljaja u odnosima između čovjeka i planinske prirode.

»*Bio sam čovek bio stena
Bio stena u čoveku čovek u steni*«

Osjećaj jedinstva sa kamenim masivima, ono prisno usklađivanje odnosa između male cjeline ljudskog bića i goleme cjelovitosti planine. Mirni ritam kretanja planinom utkan u ritam njenog života, duboko unutarnje osjećanje da nismo uljezi u svijet koji nam ne pripada. Maleni u prostranstvu planine obuhvatamo ipak to čitavo prostranstvo mišlju, pogledom, a ona nas, nijema u svom miru i snazi, prima kao dio svoga trajanja.

¹ Paul Eluard, preveo Vasko Popa, iz eseja Marka Ristića »Tri mrtva pjesnika«, Rad JAZU, knj. 301, str. 315.

»Bio sam ptica u vazduhu prostor u ptici«

Doživljaj prostora dalekih, beskrajnih, sjene oblaka što klize predjelima, krilati trenuci na visovima utonulim u plavetnilo, ljepote dolina, oblaka, mora, plavih obrisa bregova, što miluju pogled blagom rukom. Široki prostori ljepote raskriljeni sa vrhunaca, klasje unutar njih doživljaja što zri u dubinama bića.

»Bio cvet u studeni reka u suncu
Alemkamen u rosik«

Tokovi svijesti što prate u dimenzijama planinskih prostora tko kretanja raslinja i stijena, oblaka i voda, oluja i sunčanih slapova.

Cvijet u pukotini kamena, kaplja rose na vlati trave. Ogledala jezera izgubljena u tamnim šumama, srebrenе trake brzica. Zlato zorâ na dalekim horizontima.

Zavijoreni skuti oluje, blistava šara munje, klupka magle u mokrim krošnjama, bijele, hladne zvijezde pahuljica.

Maleno i golemo, nježnost i gorda veličina. Bogatstvo dimenzija i elemenata planinskog svijeta u prisnom sjedinjavanju sa unutarnjim svjetom čovjeka u planini.

»Bratski sâm slobodan«

Samotne staze što zovu, tereti što ostaju daleko na podnožju. Povlačenje samoće pred rastvorenim vratima svijeta visina.

Mirna prisutnost jednog ramena uz svoje rame. Prijateljstvo u planini, u svojoj jednostavnosti čist elemenat jednog složenog, ali jasnog svijeta.

Osluškujem tako govor Eluardovih stihova i niz slika, poniklih iz njihova sklada, sliva se sa sjećanjima na planine. Ovih šest jednostavnih stihova nalik je izvoru blage, bistre struje, što natapa polje doživljaja iz susreta ljudi i planina.

Smerkeov „Alpinistički vodič“

Izdavanjem ovog vodiča (Zagreb, 1963) popunjena je osjetna praznina u literaturi o planinama i planinarstvu pet naših republika (tj. osim Slovenije). Slična izdanja imaju već svoju tradiciju kod Slovenaca (obuhvatajući samo planine na području Slovenije), dok je Smerkeov »Vodič« prva knjiga o prvenstvenim alpinističkim usponima u ostalim jugoslavenskim zemljama.

Autor je sakupio i povezao u jednu cjelinu opise prvenstvenih alpinističkih uspona objavljene u raznim planinarskim publikacijama između dva rata (uglavnom u »Hrvatskom planinaru« i u poslijeratnom razdoblju (znatnim dijelom u »Našim planinama«). Jedan dio opisa trebalo je sakupiti i iz planinarskih publikacija u drugim našim republikama (»Planinski Vestnik« i »Kroz planine«).

Ovom su poslu prethodile djelomične obrade alpinističkog djelovanja, u pojedinim planinama (npr. Klek, Kozjak, Vlasulja), ili u krugu alpinista pojedinih društava (alpinisti PDS »Velebit« do 1956) ili u pojedinim penjačkim »kampanjama« prilikom alpinističkih logorovanja i tečajeva (npr. skupina Maglića, Solunska glava). Takvi su prikazi drugih autora objavljeni u nizu brojeva »Naših planina«.

Cjelovita slika pojavljuje se međutim prvi put u ovom Alpinističkom vodiču. Knjiga je tehnički dobro opremljena (ukusna naslovna strana, prilično čvrst uvez, dobar papir itd). Izdavač je Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće »Sportska štampa«.

Uvodna napomena dra Željka Poljaka upozorava sažeto na idejni smisao i osnovne karakteristike alpinizma, koji su širokoj publici obično nepoznati ili potisnuti u stranu zbog jednostavnog i senzacionalističkog interpretiranja alpinizma. Šira pubika saznače uglavnom samo o nesrećama i žrtvama u alpinističkom dje-lovanju. U stvarnosti — alpinist i te kako vodi računa o svom životu, a njegovo djelovanje u planini predstavlja upravo duboko ljudsku afirmaciju života.

Autorov predgovor obrazlaže smisao i način izrade Vodiča.

Jasno je da od kolike je vrijednosti Vodič za penjače. No on može biti vrlo zanimljiv i za planinara-nepenjača, i na to je, mislim, dobro upozoriti u ovom pri-kazu. »Te stjenovite barijere, osamljene i izgubljene u šumama«, kako ih zgodno naziva autor, predstavljaju često široko područje primjene slobodnog penjanja, pružajući tako planinaru-nepenjaču ipak specifične penjačke doživljaje. Takvi su doživljaji slobodnog penjanja često završni i najljepši dio dugih kretanja kroz šume ili krševe. U nekim planinama, planinar se na taj način kreće u neposrednoj blizini penjačkih smjerova (slično kao i u usponima kroz neke osigurane penjačke staze u Slovenskim Alpama), a ponegdje će moći da prijede i neki lakši penjački smjer prvog do drugog stupnja težine (posebno na grebenima ili u usponu kroz lake smjerove, koji su penjača obično zanimljivi samo kao varijanta u silazu).

Sklonost slobodnom penjačkom kretanju može dakle i planinara-nepenjača potaknuti da — planirajući neku turu ili uspon — pregleda ovaj Vodič. Kod toga ga naravno planinarsko iskustvo treba sačuvati od neoprezognog zalaženja u stijene koje se mogu svelatati samo složenijom penjačkom tehnikom.

Isto tako, uspoređivanje vlastitih planova sa podacima u Vodiču može pomoći planinaru da se lakše orijentira na usponima, bilo kod pronalaženja najpodesnijeg smjera kretanja, bilo kod procjenjivanja teškoča.

Planinar sklon slobodnom penjanju ima katkada prilike da sa nekim prija-teljem penjačem prode kroz koji lakši penjački smjer. »Vodič« može i u takvim

Uvodni dio Vodiča donosi i popis planinarskih (odnosno turističkih) objekata koji mogu poslužiti kao ishodišta za pristup stijenama, sa osnovnim podacima o njima.

Popisu bi se mogao dodati još poneki objekt: Planinarska kuća na Perućkom jezeru kao ishodište za Troglav ili odmorište na povratku. Kuća na Biokovu kao odmorište na povratku sa vrhova stijena i grebena. Kuća u Grbaji (u gradnji) kao ishodište za područje Brade i Volušnice.

U samom Vodiču smjerovi su grupirani prema planinama, a planine navedene prema dinarskom smjeru pružanja (SZ-JI). Sve su opisane planine dijelovi Dinarskog gorja, sa izuzetkom Solunske glave u makedonskim Rodopima.

Opisi grupa uspona dopunjeni su orientacionim skicama terena, odnosno linija grebena i stjenovitih barijera i položaja smjerova u njima. Pojedini smjerovi i grupe smjerova ilustrirani su crtežima stijena sa ucrtanim smjerovima. Takvi su crteži zamjenili — iz tehničkih razloga — fotografije stijena.

Opis Vranjske drage na Učki, sa njenim stijenama tipa »glave šećera« zanimljiv je i za planinara koji nije penjač, jer ga upoznaje sa jednim od najsli-kovitijih, a dosta malo poznatih, predjela Učke.

Markantna barijera Kuželjske stijene upadljiva iz područja Skrada — pripada ustvari teritoriju Slovenije, ali je kao dio gornjokupske doline tjesno po-vezana sa Gorskim Kotarom. Uspon na rub stijene vrlo je zanimljiv i u širem planinarskom smislu.

Klek je dobro poznata planina, ali vrijedno je podsjetiti se da je jugoistočna stijena Kleka samo dio šireg kompleksa u kojem okretniji planinar može naći dosta zanimljivih doživljaja².

Na Velebitu su opisani usponi u stijenama Velike Paklenice (uglavnom Anića Kuk i Visoka glava). Ovdje se može spomenuti da je Anića Kuk vrlo zanimljivo razgledište. Uspon uz podnožje stijene, pa sjevernim ili južnim grebenom iznad ruba stijene na vrh, vanredan je planinarski doživljaj. Uopće, stjenoviti obrub Velike i Male Paklenice pruža okretnjem planinaru izvanredne, a još malo poznate mogućnosti upoznavanja Velebita u rasponu od obalne ravnicu do najviših kukova i grebena na liniji Višerujna—Vaganski vrh.

Šteta je što su ispušteni smjerovi u istočnoj stijeni Babinog vrha³ (južni Velebit) i istočnoj stijeni Kize (srednji Velebit)⁴.

Dinara i Troglav su inače prilično malo opisani, pa podaci u Vodiču mogu korisno poslužiti svakom planinaru. I tamo ima raznolikosti koja je, iako manja, slična velebitskoj, izuzevši naravno komponentu koju predstavlja more. Troglav je danas privlačniji radi mogućnosti odmora, prije uspona ili na povratak, koju pruža umjetno jezero u dolini Cetine.

Razvedenost i dimenzije barijere Kozjaka pružaju planinaru mnoge mogućnosti uspona i silaza. Kod toga se može koristiti i po koji laki penjački smjer. Čitav je rub kozjačke barijere sjajan vidikovac prema obali i moru.

Penjačke smjerove u stijenama na Mosoru okružuje pravo malo carstvo slobodnog penjanja po ljutom kršu stjenovitih padina i po grebenima viših vrhova. I ovdje je poneki smjer pristupačan i okretnjem planinaru.

Slične mogućnosti planinarsko-penjačkih uspona pružaju vrhovi i grebeni Biokova, ali su dimenzije mnogo veće, a stijene u kojima su penjački smjerovi, valja zaobići.

Na Čvrsnici se planinar i penjač mogu sresti na vrhovima stijena i grebenima markantnijih vrhova.

Prenj se odlikuje mnogim markantnim vrhovima raznoliko raspoređenim na velikom visinskom prostoru. Usponi na vrhove i grebene prijelazi traže i od planinara dočsta penjačke okretnosti. Planinar i penjač kreću se ovdje vrlo blizu, a na ponekome grebenu i zajednički.

Slične mogućnosti pruža i vrlo komplikirana skupina Maglića. Od 38 smjerova u čitavoj skupini poneki lakši smjer može poslužiti i za planinarski uspon.

Na Durmitoru su dimenzije i teškoće stijena još veće, ali se u traženju najpogodnijih uspona na vrhove i prijelaza po grebenima planinar ipak uvelike približava penjaču.

Na Komovima nema staza ni markiranih puteva. Planinar se tu mora kretati kao i penjač uz ograničenja, naravno, što ih sadrži slobodno penjanje bez upotrebe tehničkih pomagala. Na izvjesnim, pretežno grebenskim prijelazima mogu se naći zajedno i penjač i okretniji planinar.

U velikom i vrlo složenom prostoru Prokletija sa prilično malim brojem staza i markacija, planinar može, a često i mora, krenuti stopama penjača. Smjer koji je penjaču pogodan za silaz planinaru može pružiti zanimljiv uspon.

Poglavlje o Vezirovoj Bradi potsjeća na otvoreno pitanje nazivlja u ovoj skupini Prokletija. Autor je koristio samo jednu varijantu nazivlja. Uz ovo poglavljje trebalo bi usporediti novije priloge o toj skupini: članak dra Branimira Gušića o Bradi⁵ sa priloženom kartom⁶ i fotografijom uz tekst, kao i priloge Mirka Markovića⁷ (posebno priloženu panoramsku snimku sa ucrtanim nazivima) i Branka Kotlajića⁸ (sa opisima penjačkih smjerova i fotografijama stijena sa ucrtanim smjerima).

Prva dva članka daju pregled postojećih narodnih naziva, a Kotlajićev članak pregled današnjeg šarenila u nazivlju (narodni šiptarski nazivi, slovenizirani šiptarski nazivi, neprecizno čitani odnosno izgovarani šiptarski nazivi, nazivi koje su uveli sami penjači). Neki od opisanih smjerova nisu spomenuti u Vodiču, pa je Kotlajićev članak dopuna ovog poglavlja.

Na skici 15 (str. 206) uz ovo poglavljje, ucrtana je albanska granica tako da prolazi preko Južnog vrha (Maja ē Keče 2.441 m) i presjeca Jezerce (Ličeni Ge-stars), dok ustvari granica prelazi preko Ropojanskih vrata i mimo jezera.

Golemi amfiteatar Nežilovskih stijena na Jakupici predstavlja područje sa jedinom grupom alpinističkih smjerova u Makedoniji. Za planinara su interesanti izvanredni dojmovi što ih pruža nagli prelaz od pašnjačkih ravnjaka oko Solunske glave na rub vertikalne Nežilovske stijene.

Sa Nežilovskim stijenama završava vodički dio knjige. Šteta je što nije zastupana uža Srbija, obzirom na uspone u Suvoj planini (stijena najvišeg vrha Trema 1.808 m). Ti su usponi registrirani i u planinarskoj stampi u Srbiji.

Podaci o Vodiču pružaju mogućnosti za brojna druga opažanja. Neka od njih mogu se ovdje spomenuti.

U Hrvatskoj između dva rata djelovala je samo jedna alpinistička grupa i to u Zagrebu. U poslijeratnom razdoblju razvila su se još dva jača centra u Splitu i Rijeci. Splitski i zagrebački alpinisti dјeluju tjesno povezani (osobito preko PDS »Velebit«). Povezani su također splitski i riječki alpinisti, a i riječki i zagrebački.

Alpinisti iz Hrvatske izvršili su velik dio prvih uspona u planinama izvan Hrvatske (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija) bilo sami, bilo zajedno sa alpinistima iz tih zemalja (obično kao instruktori). Najviše uspona izvršeno je u toku logorovanja, tečajeva i sletova.

Bosansko-hercegovački, crnogorski i makedonski alpinisti izvršili su većinu prvih uspona na alpinističkim tečajevima, obično zajedno sa instruktorima.

Najaktivniji krug alpinista izvan Slovenije i Hrvatske nalazi se u Beogradu. Djeluje najviše u Crnoj Gori i u Prokletijama.

Žene nalazimo samo u krugu zagrebačkih alpinista.

Slovenci su pokazivali povremeni interes u prvom redu za Durmitor i skupinu Maglića, a i za Prenj i Čvrsnicu.

Pažnju inozemnih alpinista privukao je Durmitor (Austrijanci). U Vranjskoj drazi nalazimo imena talijanskih alpinista (predratno razdoblje).

Vodič nas podsjeća i na čitav niz imena iz predratnih i poslijeratnih generacija alpinista od prvih uspona dvadesetih i početkom tridesetih godina, preko predratnog kruga zagrebačkih alpinista, do približno tri »generacije« poslijeratnih alpinista.

Spomenimo ovdje Bračanina Branka Lukšića, koji je niz godina djelovao u PDS »Velebit«, ali i šire u okvirima PSH i PSJ. Poginuo je, prilikom svog stotri-desetog penjačkog uspona na Kleku zajedno sa partnerom 11. V 1958.⁹ Njegovo ime nalazimo pored opisa 17 prvih uspona.¹⁰

Sva ova alpinistička djelatnost dala je osnovu za niz priloga u planinarskim publikacijama, bilo u formi tehničkih opisa i izvještaja (šteta je što autor nije naveo popis takvih priloga kao najvažnijih izvora za Vodič),¹¹ bilo u obliku članaka. Neki su od tih članaka vrijedni prilozi o alpinističkim temama, a i širi izvori informacija o usponima. Jedan bibliografski pregled članaka o prvenstvenim (a i ostalim) alpinističkim usponima, korisno bi dopunio knjigu.¹²

Na kraju Vodiča nalazi se i slikovni prilog sa 19 odabranih autorovih fotografija. Šteta je, što tako dobri snimci nisu još bolje reproducirani. Fotosi prikazuju dijelom prizore sa penjanja, dijelom bogatstvo kamenih oblika Bijelih i Samarskih stijena ili druge planinarske motive. Autor je time zgodno podsjetio da stijene pogodne za smjerove penjačkih uspona nisu izolirani prirodni objekti, nego dio bogatog svijeta planina. U njemu planinari raznovrsnih sklonosti nalaze bliske, pa i zajedničke, puteve i izvore doživljaja.

Vlado Oštrić

B I L J E Š K E

¹ Mirko Kajzelj. Naš alpinizem. Igor Levstek, Rade Kočevar i Marko Kilar, V naših stenah.

² Uvid u tu cjelinu Kleka pruža npr. Vodič na Klek (sastavio dr Ž. Poljak, izdao PSH 1959). — 1964. izведен je prvi uspon u zapadnoj stijeni Kleka (opis u »Našim planinama« 11—12/1964, str. 274).

³ Opisan u članku dra Ž. Poljaka »Planinarski pokret i Hrvatsko sveučilište«. Naše planine, br. 2/1956, str. 87.

⁴ Krešo Mihaljević, Tehnički opisi prvenstvenih uspona na Prenju, Naše planine, 11—12/1952, str. 325.

⁵ Brada u Prokletijama, Naše planine, 3—4/1964, str. 49—70.

⁶ Brada, Toponomastiku sakupio i obradio prof. dr B. Gušić u suradnji dra Ž. Poljaka, sastavio i izradio Mirko Marković.

⁷ Brada u Prokletijama — Geomorfološki prikaz, Planinski vestnik, br. 11/1964, str. 503—515.

⁸ Črnogorske Prokletije, Planinski vestnik 8 i 9/1964, str. 360—369 i 408—411.

⁹ V. nekrologe u Našim planinama, 2/1958, str. 120

¹⁰ Ovamo idu još dva uspona (Babin vrh na Velebitu i nikad opisani uspon »u Žutom odlomu Savinog kuka na Durmitoru« 1950. godine).

¹¹ Neki od tih priloga sadrže više podataka od verzije u Vodiču — npr. »Kozjak (780 m)« S. Gilića (»Naše planinek 1 i 2/1958»).

¹² Međutim, takvi se članci, za razdoblje od prvih uspona do kraja 1958., mogu naći prema bibliografskom prilogu »Pregled sadržaja 1898—1958« (»Hrvatski planinar« i »Naše planine«) u »Našim planinama« broj 1—2/1959. (sastavio dr. Ž. Poljak).

NIKOLA MIHOKOVIĆ, AO PD »Zagreb«

Kiša... kiša...

Stigli smo kasno poslije podne, nakon što smo se tri puta okupali: prvi puta o podne na vrelom ljubljanskom suncu, drugi puta na mostiću pod Peričnikom i treći puta pod Galerijama. Sfinga se kupala u zlatu zalazećeg sunca, a Bistrica je pjevala o Sjevernoj stijeni. Razveselili smo se kad smo čuli da ćemo spavati u domu, a ne u depandansi. Smjestili smo se u sobu, pojeli »enolončnicu« i legli.

Rano ujutro budi nas Zlatko iz slatkih snova. Brzo smo pojeli mesni doručak i malo čokolade i krenuli prema našem cilju — Škrlatici. Na vrh nismo mogli, jer je padala kiša, ali sam ipak bio sretan, jer sam taj dan zapisaо u dnevnik: »Danas sam ispenjaо moј prvi smjer i po starom običaju dobio udarac cepinom po izvjesnom mjestu.«

Prilikom spuštanja pola sata prije Aljaževog doma, uhvatila nas je jaka kiša tako da smo pokisli do kože.

Ušli smo u našu dragu toplu i suhu sobu, našu »četrnaesticu«, kako smo je zvali, stavili sušiti mokru odjeću i taj dan je završio velikim sivim morem iznad doline Vrata i tihom kišicom, koja je stalno padala.

Slijedećeg dana budim se prvi. Gledam na sat: četiri sata. Čuje se samo mirno disanje mojih drugova i rominjanje kiše. Nakon četvrt sata budi se i Zlatko. Obojica gledamo kroz prozor i šutimo. Današnji dan nam je propao. Doručkovali smo tihom, bez riječi. Nakon doručka Krka donosi pivo; danas mu je rođendan, pa časti.

Duško, kao najmlađi, morao je odnijeti prazne boce i čaše u kuhinju. Čim je izišao iz sobe i zakoračio na stepenice, začuli smo tresak polomljenog stakla. »Dečki, za mene nema tri dana voćnog soka!« — rekao je Duško kad je ponovo ušao. Razbio je 3 čaše i 2 boce.

Očekujući ručak pričali smo šale. Slavo je pričao prvi: »U planinarskom domu sjede dva planinara i šute. Najednom će jedan: »Oprostite, vi tako dobro izgledate, sigurno ste vegeterijanac?« »Ne!« odgovara drugi. »Ja sam Varaždinec.« Prasnuli smo u smijeh, a ja sam se sjetio dogodaja koji mi se desio prije nekoliko godina. Prvi puta sam prolazio »Medvedničku transverzalu«, a tada još nisam ni znao da postoje nekakve transverzale. Opskrbnica na »Risnjaku« me je upitala: »Ti si sa transverzale?« »Ne ja sam iz Zagreba«, odgovorio sam.

Netko ide stepenicama prema našoj sobi. To je Žohar sa svojima. Nikad ga prije nisam takvog vidio. Mokar je kao miš. Njegovi su puleni također svi mokri. Bili su na Triglavu po ovoj kiši! Dajemo im suhu odjeću i oni zadovoljni odlaze.

Poslije podne smo Pero i ja igrali šah, Krka, Arci i Slavo belu, Duško je čitao »Tehniku penjanja«, Janko je izradivao matematičke zadatke, a Zlatko sredio dnevnik. Vrijeme nam prolazi, to dragocjeno vrijeme. Pod sjevernom stijenom Triglava vrijeme je najdragocjenije.

Već smo treći dan prikovani za planinarski dom zbog lošeg vremena. Nakon teoretske nastave međusobno se zadirkujemo, šalimo. Ispričali smo već sve šale što smo ih znali, pa izmišljamo nove. Da ubijemo dosadu pišemo stihove. Nemaći što raditi napravio sam prije podne stotinu mrtvih čvorova. Za vježbu! »Ti bi Miha mogao za Naše planine napisati članak o ovom tečaju«, predlaže mi Zlatko. »Dobro, pokušat ću« — odgovorim, gledajući u tmurno nebo bez ikakve nade.

SLAVLJE NA STOLU

Prešernova kuća na Stolu u Karavanskama stavljenja je pod krov. Nova kuća izgrađena je na temeljima stare, koju je okupator spalio i srušio za vrijeme prošlog rata. Kako je potreban pjesak za gradnju pronađen u prostoru između Velikog i Malog Stola izgradnja je uznapredovala preko očekivanja jer se iz doline donosio samo cement.

Kako je za radnike i budućeg opskrbničku kuću na gradilištu izgrađena solidna baraka to planinari koji posjećuju Stol mogu na gradilištu dobiti čaj, kavu i pivo. Prešernova kuća nalazi se u pograničnoj zoni pa je za posjetu potrebna propusnica! I. L.

**NA IVANČICI SE PRIPREMA
PROŠIRENJE LEŽAJA**

Planinarski dom na Ivančici u Hrv. Zagorju često ne može prihvati na noćenje sve planinare koji ga posjećuju. Od dogradnje postojećeg doma se odustalo jer bi se narušila skladnost okoliša kao i postojeće stare zgrade, pa je s tog razloga zaključeno da se izgrade vikend-kućice, koje će biti tako razmještene da neće narušavati sadašnji sklad vrha Ivančice.

**PROVALA U PLANINARSKI DOM
»GALICA« NA VLAŠIĆU**

U planinarski dom »Galica« na Vlašiću, kojim upravlja PD »Vlašić« iz Travnik-a, provalili su dosada nepoznati provalnici i odnijeli posteljinu, čebad, kao i mnoge druge stvari u vrijednosti 200.000 dinara. Dom je na kraće vrijeme bio zatvoren radi renoviranja pa je u to vrijeme bila izvršena provala.

PROCISTIT ĆE SE ŠPILJA VRLOVKA

U neposrednoj blizini željezničke stanice Kamanje na pruzi Karlovac-Metlika nalazi se prostrana i interesantna špilja Vrlovka dugačka oko 380 metara, Međutim ta je špilja sada prolazna za posjetioce u dužini od svega 350 metara jer se na toj udaljenosti od ulaza srušio strop. PD »Dubovac« iz Karlovca nastoji pribратi potrebna sredstva da se urušeni materijal odstrani i špilja uredi. I. L.

**ORGANIZACIONI PLANINARSKI RAD
U DALMACIJI**

Planinarski savez kotara Split nastoji da poveže rad svih aktivnih planinarskih društava na svojoj teritoriji, i ujedno da podstakne na rad i suradnju neka društva, koja su nekad bila veoma aktivna no uslijed raznih poteškoća sustala su u radu. Raniji planinarski aktivisti planinarskih društava u Šibeniku, Makarskoj i Dubrovniku okupljaju novo članstvo pa ima mnogo nade, da će podstrek Planinarskog saveza kotara Split uspjeti da odnosna društva popune prazninu u lancu aktivnih društava po-dno toliko interesantnih i privlačnih *dalmatinskih planina*.

**PLANINARSTVO U KOTARU
SARAJEVO**

U kotaru Sarajevo djeluje 29 planinarskih društava koja okupljaju preko 13.000 članova od čega su 60 odsto omladinci i pioniri. Na teritoriji kotara nalaze se 34 planinarska objekta sa 1230 ležaja, što predstavlja solidnu osnovu za organizaciju aktive rekreacije radnih ljudi naročito obzirom na pristupačne cijene usluge u ovim objektima. I.L.

OMLADINA U PLANINARSTVU

Kad pregledamo statistike članstva u planinarskim aktivima širom Hrvatske ne možemo se zadovoljiti brojem pionira i omladinaca u većem dijelu planinarskih društava. Kad se dublje sagledaju razlozi ovakovom stanju dolazimo do zaključka, da je kontakt s omladincima suviše slab i labav. To nam dokazuje postojeće stanje u pojedinim planinarskim aktivima. Ako je neki nastavnik neke škole dobar planinar, privući će na planinarske staze i mnoge od svojih učenika. Nastavnici planinari najbolja su veza između školske omladine i planinarske organizacije.

Dobra i česta predavanja s projekcijama u boji i odgovarajuća propaganda za takva predavanja među omladinom dovode također do dobrih rezultata i povećavaju broj omladine u planinarskim aktivima.

Konačno, dobro pripremljeni izleti kojima se postepeno omladina dovodi na sve više i teže planine, izleti stalno praćeni odgovarajućom riječi vođe izleta o temama s kojima se planinar neminovno susreće u prirodi, stvaraju stalne omladinske kadrove i povećavaju redove planinarskih aktivnih. Ovako odgojeni pioniri i omladinci postaju oduševljeni planinari i najbolja zamjena za kadrove koje poodmakle godine sile na mirovanje.

I. L.

IZ NAŠE OVOGODIŠNJE HIMALAJSKE EKSPEDICIJE

Prema postavljenom programu ovogodišnja jugoslavenska himalajska ekspedicija treba da stigne u svoju ishodišnu tačku 5. rujna o. g. Nakon monsunskih kiša uputno je računati s nabujalim rijekama i potocima kao i ostalim nepričikama koje prate monsunsko vrijeme, pa se s tog razloga predviđa aklimatizacija i prvi ispitivački usponi članova ekspedicije od 15. rujna do konca mjeseca listopada kad nastupa mirno i lijepo, ali veoma hladno vrijeme.

Iz mjesta Dahan bit će izaslane izvidnica u sastavu od tri člana ekspedicije, dvojice šerpa i potrebnog broja nosača s hransom i neophodno potrebnim potrepštinama. Ona ima zadatak da ustanovi kojim će od tri ledenjaka biti omogućen najlakši pristup za izvršenje uspona.

Ishodišni logor nalazit će se na nadmorskoj visini od 5.200 metara, dakle 2.900 metara ispod samog vrha Kangbachen. Iz bazičnog logora postavit će se još sedam usputnih logora i to prije nego li se započe s konačnim usponom. Teren je alpinistički veoma težak i još neistražen pa će uz fizički napor zahtijevati i mnogo tehničkih alpinističkih pomagala.

Kod uspona na najviše vrhove Himalaje potreban je kisik. Naša ovogodišnja ekspedicija na Kangbachen u Himalaji raspolaže s 20 boca, koje sadrže 16.000 litara kisika. Ta količina zadovoljava nesamo potrebe kod uspona već i one, koje su potrebne za liječenje raznih oboljenja u planinama.

Ekspedicija raspolaže nadalje s 250 kg raznih lijekova koji mogu biti korišteni za sve predvidive slučajevе. Osim liječnika dra Andreja Župančića među članovima ekspedicije nalazi se i kirurg dr Bakovec.

Konzervirane hrane ima dovoljno, ali na putu će se pripremati svježa hrana kad god se bude mogla nabaviti.

Konačno je potrebno napomenuti da ekspedicija ima vrlo malo uvezene opreme, a razne usluge pružilo je oko pedesetak raznih privrednih poduzeća iz cijele Jugoslavije.

I. L.

PD »BJELAŠNICA« UPRAVLJA S OSAM PLANINARSKIH KUĆA

Najbrojniji planinarski aktiv u Bosni i Hercegovini je PD »Bjelašnica« u Sarajevu. Taj aktiv ima velikog udjela za razvitak planinarstva u poslijeratnom periodu. Iz nekadašnjih družina ovog društva nastalo je i djeluje u Sarajevu sedam planinarskih društava, ali matično društvo tim nije oslabilo već je na protiv broj članstva u stalnom porastu i dostiže brojku od gotovo 2.000 članova.

PD »Bjelašnica« upravlja s osam planinarskih kuća i domova na Bjelašnici i Igmanu, a raspolaže i s planinarskom sobom u meteorološkoj stanici na Bjelašnici.

Planine Bjelašnica i Igman su najbolje obradene planine u Bosni i Hercegovini jer su markirani svi planinarski putevi i staze od Pazarića do opservatorija i do Konjice te od Hrasnice i Vrela Bosne, Hadžića i Tarčina do domova na Igmanu odnosno Bjelašnici. Postavljena je i zimska markacija od obojenih željezinih cijevi na pravcu Stanari—Opservatorij i Opservatorij—Štirni do. I. L.

PLANINARI PIONIRI ISTRAŽUJU PODZEMLJE SVOG KRAJA

U Dugopolju, dalmatinskom selu, postoji omladinski speleološki aktiv sa stavljen mahom od učenika tamošnje osnovne škole, koji je ispitao sve špilje, vrtače kao i ostale zanimive pojave krša u okolini svog sela i Kotlenice. Pored ostalog pronašli su ponor iz kojeg vodi hodnik u dvije velike dvorane. Kroz užani otvor druge dvoranu provukli su se i pronašli treći s jezerom dubokim nekoliko metara. Ovo je otkriće značajno, jer Dugopolje ljeti ostaje bez vode kad sve cisterne presuše, pa će doskora stanovnici tog sela pitи dobru i hladnu pitku vodu iz tog podzemnog jezera.

I. L.

PD »JESENICE« SLAVI SVOJU 60-GODIŠNJCU

PD »Jesenice« u Sloveniji bilo je osnovano pred 60 godina kao deseta podružnica b. Slovenskog planinskog društva, a imalo je zadatak širenja planinarske ideje i rada u kraju od Bele Peći do

Žirovnice. Članovi društva bili su veoma poduzetni već 1905. godine kad su izgradili Kadilnikovu kuću na Golici, a 1911. godine Tičarjev dom na Vršiću. Između dva rata uveden je alpinizam kao vrhunска grana planinarstva pa su na tom polju, kako je poznato, postigli zamjerne rezultate. Poslije oslobođenja PD »Jesenice upravlja Erjavčevom kućom, koja je podignuta 1899. godine, Tičarjevim domom, kućom pri izvoru Soče te se pet skloništa u Julijskim Alpama.

VIDNI REZULTATI RELATIVNO VEOMA MLADOG PLANINARSKOG DRUŠTVA

Dvogodišnje razdoblje od osnivanja PD »Orahovica« iz Orahovice obilježeno je ozbiljnom i raznovrsnom planinarskom djelatnošću i postignutim rezultatima. Mnoge su akcije što su ih članovi tog mladog društva dosada provedli. Učestvovali su na nekoliko republičkih natjecanja u orijentaciji i skijanju, pa su tu postigli vrlo dobre rezultate, a u nekim disciplinama bili su i prvaci. Uspon na Triglav, marš drugarstva od Jankovca do Orahovice preko Papuka, uređenje i markiranje planinarskih puteva i skijaških staza samo je dio aktivnosti članova tog mladog društva. I. L.

SKLONIŠTE NA GORŠCICI NA MEDVEDNICI

Sklonište na Goršcici na istočnom dijelu Medvednice bit će doskora opremljeno s nekoliko ležaja. Uvidavnošću Šumarije Zagreb u bivšoj lugarnici na Goršcici, a poznatoj i pod imenom Kap-tolska lugarnica, PD »Zagreb« dodijeljena je jedna soba s uporabom kuhinje. Postoje poteškoće s dopremom predviđenog inventara za to sklonište jer postojećim putovima može prolaziti samo konjska sprega, a nju je teško nabaviti. Kad se konačno uredi sklonište postavit će se pred njim nekoliko stolova s klupama. Ključevi skloništa nalaze se stalno u uredovnici PD »Zagreb«, pa se i sada skloništem mogu služiti članovi društva i ostali planinari. I. L.

STANJE PLANINARSTVA U DALMACIJI

Na dalmatinskim planinama nalazi se desetak planinarskih skloništa, kuća i domova s oko 250 ležaja, koji ni subotom nisu popunjeni, a radnim danima stoje potpuno neiskorišteni. Kod radnih ljudi kao da nema razumijevanja za boravak i rekreaciju na gorskim visinama

i čistom gorskem zraku. Čudno je to kad se zna da veoma mali broj poduzeća i ustanova u Dalmaciji raspolaže s vlastitim odmaralištima.

Većina planinarskih objekata u Dalmaciji nije kompletirana mada pružaju osnovnu udobnost, a svega jedan dom, onaj na Kozjaku, ima stalnog opskrbnika.

Planinarska društva kao da najviše snage i sredstava troše na održavanje planinarskih objekata, pa su s tog razloga pomalo zapostavljeni drugi važni programski zadaci. Jedno od glavnih pitanja je povećanje članstva. U čitavoj Dalmaciji broj organiziranih planinara jedva dosije 2.000 članova, a od tog se broja četiri petine nalaze u Splitu i Kaštelima. Uhodavanju specijalnih sekcija za alpinizam, špiljarstvo, skijanje i dr. posvećuje se relativno dovoljno brige uprkos skućenim sredstvima, mada su nedavno postignuti na tim sektorima dobri i vidni rezultati.

I. L.

IZ VELIKE PAKLENICE

PD »Paklenica« u Zadru za nepune tri godine uspjelo je otvoriti Veliku Paklenicu širokom krugu planinara izgradnjom planinarskog doma u naselju Parici, u srednjem dijelu Nacionalnog parka koji obiluje izvor-vodom. Još do prije nekoliko godina na prste su se mogli izbrojiti planinari koji su posjećivali Vel. Paklenicu, a bili su to uglavnom oni s kopna, koji su se spuštali na more nakon posjetе Juž. Velebita. S morske strane prilazio se rijetko.

Po izgradnji i proširenju planinarskog doma te markiranju najvažnijih staza, Paklenica je živnula, posjetiocima s morske strane nadmašuju one s kopna, postaje poznatija i kod nas i u svijetu, jer je sada posjećuju i mnogi strani turisti, a naročito Francuzi i Nijemci.

Nacionalni park Paklenica prebrodio je i materijalnu krizu koja je prijetila teškim posljedicama. Sredstva za održavanje Paklenice pruža sada dijelom zadarska općina te Zavod za zaštitu prirodnih spomenika u Zagrebu. I. L.

SLOVENIJA PRIVLACI IZGRADNJOM ŽIČARA

Posljednjih godina u Sloveniji se po-klanja naročita pažnja izgradnji raznovrsnih žičara čije gornje stanice i tereni oko njih treba da služe rekreaciji radnih ljudi te kao izlazne tačke za planinare

do izabranih vrhova ljeti, a skijašima do izabranih terena zimi. Dosada ih ima nešto preko pedeset i to skijaških vučnica, sa sjedalicama te sa kabinama od 4 do 30 osoba.

Najnovije su žičare one na Vogel u Bohinjskim planinama te ona na Veliku Planinu u Kamničkim alpama koje došu visinu do iznad 1500 metara za pet do šest minuta s jednom kabinom, koja prevozi 30 osoba. Naročito je značajna ova druga jer će otvoriti vrata do najvećeg rekreativnog alpskog centra, koji će imati kapacitet od 3.000 ležaja. I. L.

PROBLEMI PLANINARSTVA U HRVATSKOJ

Jedan od najtežih i dosada trajnih problema razvijanja planinarstva u Hrvatskoj, odnosno Planinarskog saveza Hrvatske i njegovih organizacija, jesu planinarski domovi, kuće i skloništa i to njihovo uzdržavanje, a naročito izgradnja toliko potrebnih novih planinarskih objekata. U Hrvatskoj postoje 52 planinarska objekta različitih namjena. Već samo održavanje toliko velikog broja objekata zahtjeva mnogo materijalnih sredstava. Osim tog potrebno je proširenje nekih objekata, izgradnja novih naročito na Velebitu te obnova inventara u mnogim objektima, a sve to zahtjeva obimna materijalna sredstva koja sama planinarska organizacija ne može namaknuti bez pomoći narodnih vlasti i političko-društvenih organizacija, jer najviši sportski forumi u svojim budžetima ne predviđaju sredstva za održavanje i izgradnju planinarskih objekata.

Osnovni razlog da se planinarstvo u Hrvatskoj ne može poželjno i planski razvijati je pomanjkanje planinarskih kuća i domova i to posebno na Velebitu kao najkarakterističnijoj planini u našoj zemlji, koja kao neposredno zalede primorja treba da ima i naročitu turističku vrijednost.

PS Hrvatske već se toliko afirmira svojim radom da su još nedavno najviši forumi Sabor i Izvršno vijeće izrazili mišljenje da planinarska organizacija treba da postane osnovica svih nastojanja da se radnom čovjeku osigura toliko potrebna rekreativna. I Turistički savez Hrvatske pokazuje zanimanje za suradnju s planinarskom organizacijom, to tim više što sada, osim komercijalnog turizma, posvećuje pažnju i rekreativnom turizmu kakav provodi PS Hrvatske. Ovakva ocjena rada PS Hrvatske može samo pospješiti povoljno rješenje ovog najvažnijeg problema planinarstva u Hrvatskoj. I. L.

POHVALAN RAD PD »PRENJA« U MOSTARU

DP »Prenj« iz Mostara upravlja s tri planinarske kuće na planini Prenj — na Rujištu, Bijelim vodama i Jezercu. Ukupan kapacitet tih kuća je 150 ležaja.

Najveću brigu posvetilo je društvo uređenju najveće kuće, odnosno doma, na Rujištu pa se sada može u tom domu smjestiti na noćenje 80 planinara. Dom ima stalnog domara i opskrbljjen je tokom cijele godine.

Obzirom na vanredno povoljan položaj i blizinu Mostara namjera je da Rujište postane središte za odmor i rekreativu radnih ljudi mostarske komune. Ovu namjeru PD »Prenj« svesrdno podmaga općinska skupština, SSRN i Općinsko sindikalno vijeće. I. L.

NOVI PLANINARSKI DOM NA KOPAONIKU

Pod Karamanom na Kopaoniku izgradio je PD »Rtanj« iz Beograda novu planinarsku kuću »Slobodan Princip-Seljo«. Članovi društva su studenti beogradskog sveučilišta koji su dobrovoljnim radom, a s malim materijalnim sredstvima izgradili novu kuću.

Materijalna sredstva osigurao je dijelom Rektorat sveučilišta s iznosom od 2.000.000 dinara, Savez studenata Tehnološkog fakulteta sa 100.000, Elektrotehnički fakultet sa 40.000, Mašinski sa 30.000 te Planinarski savez Srbije sa 250.000 dinara. I. L.

NA VRŠIĆU JE NEKAD BILO JEZERCE

Na samom sedlu Vršić (1610 m) u Julijskim Alpama, nalazilo se pred I svjetski rat maleno, bistro i hladno jezerce, kojem sada nema traga. Vršić je tada predstavljao granicu između Kranjske i Primorja, a po I svjetskom ratu preko njega je prolazila jugoslavensko-talijanska granica. Jezerce nikad nije presušilo, a voda je u njem bila kristalno čista i hladna kao sniježnica.

Kad se je gradila prva cesta na Vršić jezerce je bilo poštedeno, jer ga je cesta obišla, ali za vrijeme I svjetskog rata tadašnja vojna uprava zasipala ga je i izgradila na njemu konjske štale.

Interesantno je napomenuti da ime Vršić za 1611 metara visoko sedlo između dolina Save i Soče domaći ljudi ni s jedne ni s druge strane nisu upotrebjavali. Gorenci su sedlo nazivali »Pri jezeru« a stanovnici Trente »Kranjski vrh«. I. L.

„Naše planine“ između dvije skupštine

Referat urednika »Naših planina« za VII redovnu skupštinu PSH 29. V 1965.

U razdoblju od prošle skupštine do danas izašlo je dvadeset svezaka časopisa »Naše planine«. Kao i ranije, »Naše planine« izlaze u šest dvobroja godišnje sa ukupno oko 300 stranica. Premda se časopis bori s velikim teškoćama, postignuti su stanoviti uspjesi.

Prvi je porast pretplatnika na gotovo dvostruki broj (sa 700 na 1450). Drugi uspjeh, koji je zapravo posljedica prvoga, je znatno bolja grafička oprema zbog koje je časopis mnogo dobio na svom izgledu. Sadržajno je uglavnom ostao na istoj razini.

Glavni prigovor koji se postavlja je zakašnjavanje u izlaženju. U posljednje vrijeme je to zakašnjavanje prilično znatno, tako je npr. jedan broj zakasnio čitavih pola godine, zbog čega su pretplatnici s pravom negodovali. Unatoč našoj dobroj volji nismo bili u stanju da zakašnjavanje sprječimo, a niti ima izgleda da ubrzo riješimo to pitanje. Za to postoje dva glavna razloga. Prvi je u grafičkim poduzećima. Časopisi su za grafičku industriju nekurentna roba i grafička poduzeća nastoje da se toga balasta riješe. Tako je početkom 1964. godine naš časopis dobio otkaz u tiskari »Vjesnik« a od tada pa do danas promjenili smo tri tiskare. Sadašnja tiskara tolerira nas, jer smo pristali na znatno višu cijenu od dosadašnje.

Drugi razlog zakašnjavanju je nestaćica dobrih članaka. Naša je politika, da radije kasnimo sa izlaženjem, nego da čitaocima pošaljemo loš broj. Međutim, ako usporedimo naš list s drugim mjesecićima, osvijedočit ćemo se da je zakašnjavanje redovita pojавa i da u tom pogledu naš list nije nikakav izuzetak. Da-pače, trebamo istaknuti, da nijedanput nismo pribegli nepopularnoj ali spaso-nosnoj mjeri, da smanjimo broj svezaka kako to rade neki časopisi izdavanjem trobrojeva ili čak četverobrojeva.

Dakle, kolikogod su poteškoće velike, a prigovori obzirom na zakašnjavanje i sadržinu lista opravdani, mi možemo biti zadovoljni sa dosadašnjim stanjem. Nažalost, perspektive za budućnost nisu dobre. Prvi teški problem s kojim se sukobljujemo je znatno poskupljenje grafičkih usluga, i to takvo poskupljenje, kakvo nas nije zadesilo od početka izlaženja časopisa. A da i ne spominjemo nestaćicu papira. Izvršni odbor je razmotrio nastalu situaciju i donio nepopularnu ali opravdanu odluku, da se povisi pretplata na hiljadu dinara godišnje, smatrajući da pretplatnici trebaju snositi bar jedan dio deficit-a, koji ima Savez sa časopisom. Ako želimo da časopis održimo na sadašnjoj razini, bit će potrebno poduzeti znatne napore, da se poveća broj pretplatnika i da se pribavi što više reklamnih oglasa. U tom pravcu trebala bi se angažirati sva naša društva i planinari pojedinci.

Drugi teški problem koji takođe ne daje razloga za optimizam je pitanje dobrih suradnika pisaca. Honorar od 20.— dinara brutto po štampanom retku ni malo ne stimulira na pisanje. Naši dosadašnji stalni suradnici, koji su pisali iz vlastitog zadovoljstva ili na molbu članova redakcije, iscrpili su se i jednostavno rečeno, umorili. Mi nemamo mogućnosti da honorare podignemo na visinu koja bi bila privlačna. Možda će nas zbog toga budućnost primorati da ili ublažimo kriterij prema poslanim radovima ili da smanjimo obujam časopisa. Uredništvo će sa svoje strane svim snagama nastojati da ne dođe do smanjenja obujma i kvalitete lista, a na svim planinarima i planinarskim organizacijama je, da pribavljenjem novih pretplatnika i reklamnih oglasa, pomognu materijalnu stranu problema. Naša je dužnost da sačuvamo ugled i tradiciju časopisa, koji kao jedini trajni dokument planinarskog rada, izlazi već blizu sedam decenija.

Br. 1.

Zagreb, 18.X.1925.

God. I.

»MI. PLANINARI....«

— „Čuj stara! Sad bormeš moremo reći da smo i mi planinari.
Kaj to ni se jeno, če tu klobasu pojemo tu na Čmroku, ali na Alpam?“

Prije ravno 40 godina počeo je izlaziti »Veseli planinar«, humoristički planinarski list. Pokretač i urednik bio mu je pokojni planinar i novinar Vlado Horvat poznat po »500 Horvatovih stubaca na Medvednici, a izdavač HPD u Zagrebu. List je osobito nastojao izvrgavati ruglu malogradanske osobine pojedinih planinara i uopće malogradansko shvaćanje planinarstva. Prilozi su bili ne samo duhoviti nego često puta i dosta oštiri. Karakter »Veselog planinara« najbolje ilustrira već naslovna stranica prvoga broja, čiju reprodukciju ovdje objavljujemo.